

Een premie op geweld?

Analyse rellen Capelle aan den IJssel 1984

Naam: Joaniek Vreeswijk

Studentnummer: s2370956

E-mailadres: joaniekvreeswijk@gmail.com

Opleiding: MA History

Track: Cities, Migration and Global Interdependence

Subtrack: MA Governance of Migration and Diversity

Universiteit Leiden

Datum: 14-07-2019

Scriptiebegeleider: Prof. dr. Fridus Steijlen

Tweede scriptiebegeleider: Dr. Irial Glynn

Inhoudsopgave

DANKWOORD	3
INLEIDING	4
Probleemstelling en hoofdvraag	6
Bronnen en methodes.....	7
HISTORISCHE CONTEXT	9
Collectieve huisvesting en tijdelijkheid	11
Van kamp naar wijk	12
Radicalisering.....	13
HOOFDSTUK 1 – AANLOOP NAAR HET CONFLICT	16
1.1 Wat voorafging aan de verhuizing van het kamp naar de wijk.....	16
1.2 De verhuizing.....	19
1.3 Huurproblematiek, materiële problematiek en sociale problematiek	22
1.4 Molukse huisvestingsproblematiek krijgt groter gestalte.....	27
HOOFDSTUK 2 – ZOEKEN NAAR OPLOSSINGEN	32
2.1 De problemen op een rij.....	32
2.2 Oplossingen voor verzakkingen of oplossingen voor de huurproblematiek?	32
2.3 Actiecomité Capelle schaal op naar landelijk niveau	34
2.4 November – Conflict is nabij	36
2.5 December – huisuitzettingen met of zonder ME?	38
HOOFDSTUK 3 – HOE VERDER NA DE RELLEN?	42
3.1 Directe reacties op de rellen van 3 en 4 januari.....	42
3.2 Overheid blijft passief.....	45
3.2 Vasthouden aan de landelijke aanpak	46
3.3 Patstelling dreigend om de hoek.....	48
HOOFDSTUK 4 - Opweg naar een betere toekomst.....	51
4.1 Afspraken overheid met Capelle	51
4.2 Metiary-Lubbers overeenkomst.....	54
4.3 Stichting Walang, een nieuw begin	56
CONCLUSIE	59
REFERENTIES.....	62
Primaire bronnen	62
Literatuur	66

‘De weg terug is onbegaanbaar, de weg naar voren pijnlijk.’ – Raymond Risamenapatty in het artikel ‘Woonproblemen Capelle niet loskoppelen van Molukse vrijheidsideaal. Laat die mensen toch rustig onder de appelboom sterven’. Artikel geschreven door Hario Hielkema en Adri Vermaat in de Trouw van 14 januari 1984.

DANKWOORD

Mijn dank gaat uit naar Fridus Steijlen die mij intensief begeleid heeft in het schrijven van mijn scriptie.

Jeanny Vreeswijk, mijn moeder, die mij gebruik liet maken van haar Molukse netwerk. Ook bedank ik Peter Satumalaij voor het delen van zijn netwerk in Capelle.

Verder wil ik in het bijzonder Frieda Souhuwat-Tomasoa, Raymond Risamenapatty, Roy Thenu, Ron Kakailatu, Simon Abraham en Hendrik Hetharia bedanken. Deze tante, ooms en bungs hebben mij meer kunnen vertellen over de situatie in Capelle destijds en mij geholpen aan bruikbaar bronmateriaal over het conflict in Capelle in 1984 en de context daaromheen.

Peter Bos, penningmeester, secretaris en tijdelijk voorzitter van Walang (vervangt tijdelijk Sam Hitipeuw) wil ik bedanken voor zijn uitgebreide uitleg over Walang en de gevolgen die het conflict hebben gehad voor Walang en voor het materiaal dat hij mij heeft gegeven over Walang.

Tenslotte wil ik graag Nanneke Wigard bedanken die mij toegang gaf tot al het digitale bronmateriaal met betrekking tot Capelle, vooral als het ging om de digitale artikelen van Marinjo.

Veel gebruikte afkortingen

SVW = Stichting Samenwerkende Verenigde Woningbouwcorporaties

IWM = Inspraakorgaan Welzijn Molukkers

RMS = Republiek Maluku Selatan

KNIL = Koninklijk Nederland Indisch Leger

CRM = Ministerie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

CAZ = Commissariaat Ambonezenzorg

ME = Mobiele Eenheid

VRO = Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (1965 tot 1982)

VROM = Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1982 tot 2010)

Foto omslag

ANP, confrontatie tussen politie en Molukkers, Capelle 4 januari 1984

INLEIDING

Het huisvestingsbeleid was één van de belangrijkste conflictpunten tussen de Nederlandse overheid en de Molukse gemeenschap in de geschiedenis van Molukkers in Nederland. Dit conflictpunt heeft nog steeds zijn uitwerking op conflicten die nu af en toe nog spelen in sommige Molukse wijken. Een recent voorbeeld is de Molukse wijk in Heer, Maastricht die op 1 april 2019 landelijk onder de media-aandacht. Een huis was beklad met de tekst: 'Dit is de Molukse wijk. Alleen voor Molukkers.' De aanleiding hiervoor was dat de jongeren hadden vernomen dat er niet-Molukkers in het huurhuis zouden komen te wonen. Net zoals veel andere Molukse wijken in Nederland is de Maastrichtse wijk volledig Moluks.

Vooraf aan de actie werd een brief door een groep Molukse jongeren verspreid onder de Molukse gemeenschap. In de brief stond dat de overheid de laatste jaren steeds vaker niet-Molukse gezinnen in Molukse wijken wilde laten integreren. De jongeren verweten de woningcorporatie dat zij integratie wilden afdwingen 'door prijzen van de huurwoningen dusdanig op te schroeven dat ze niet meer betaalbaar zijn voor een doorsnee Moluks gezin met of zonder kinderen.' Woonpunt schreef vervolgens in een reactie hierop dat mensen die binding hebben met de Molukse wijk voorrang krijgen op een woning, maar inderdaad wel alleen als ze voldoen aan de criteria die gelden qua huishoudsamenstelling en inkomen. Uiteindelijk ging Woonpunt in gesprek met de wijkbewoners en dat heeft tot nieuwe afspraken geleid waardoor nu ook Molukse alleenstaanden en koppels kunnen meedingen naar vrijgekomen woningen. Daarbij wordt de woning die werd beklad op het moment verhuurd aan een Molukker.¹

Het verhuur van de woningen in de wijk aan niet-Molukkers ligt gevoelig, niet alleen in Maastricht maar ook in de andere 44 Molukse wijken die verspreid zijn door Nederland. Kennis over de geschiedenis van Molukse huisvesting in Nederland is van belang om de frustratie van Molukse jongeren zoals in Heer te begrijpen. Bij sommige lokale woningcorporaties en gemeentes is door de jaren heen de kennis van die geschiedenis afgenomen met als gevolg dat voor hen de urgentie minder sterk is om de Molukse wijk volledig Moluks te houden.

---

¹ NOS, Huis in Molukse wijk beklad, deel bewoners tegen komst niet-Molukkers (1 april 2019) <https://nos.nl/artikel/2278526-huis-in-molukse-wijk-maastricht-beklad-deel-bewoners-tegen-komst-niet-molukkers.html>, (15 juni 2019)

De geschiedenis van de Molukse wijken in Nederland is complex en gaat terug naar de periode waarin de Molukkers verhuisden van de woonkampen naar de woonwijken in de jaren zestig en zeventig. Daarbij is het belangrijk voor ogen te houden dat de verantwoordelijkheid voor de huisvesting van Molukkers bij hun aankomst in 1951 bij de overheid lag. De Dienst der Domeinen (tegenwoordig Domeinen Roerende Zaken), was het verkoopkantoor van de roerende eigendommen van de Nederlandse staat als onderdeel van het ministerie van Financiën en was beheerder van de woonkampen en later ook vele woonwijken. De wijken die onder de Dienst der domeinen vielen werden pas rond 1986 overgedragen van het rijk naar verschillende private woningcorporaties. Voor elke wijk werden er vanaf dat moment aparte afspraken gemaakt over het behoud van de Molukse identiteit in de wijken.

De Molukse huizen in vak G in de buurt Oostgaarde, ookwel de Molukkenbuurt genoemd, waren al direct in het bezit van een private woningcorporatie en dus niet meer van domeinen. Gebeurtenissen rondom (her)huisvesting in Capelle zijn dus interessant om te onderzoeken, omdat het beheer in dit uitzonderlijke geval niet in handen van de overheid lag. Sam Hitipeuw is huidig voorzitter van woningstichting Walang, die tegenwoordig de huizen in de Molukse wijk in Capelle beheert. Hitipeuw nam vanaf 1981 zitting in het bestuur en de huisvestingscommissie van het IWM namens de Badan Persatuan. Toen de problematiek in Capelle speelde werd hij vanuit de eenheidspartij gevraagd of hij zich als architect zijnde wilde zettelen in Capelle als mediator. Hij werd geïnterviewd door de werkgroep in Capelle die momenteel bezig is met het schrijven van een gedenkboek over zestig jaar Molukkers in Capelle. Hij zij het volgende over de unieke situatie waar Capelle zich destijds in bevond:

De domeinwijken hebben heel veel financiële inspanningen gekost van het Rijk en daar wilden ze niet oneindig mee doorgaan want uiteindelijk was het de bedoeling om de domeinen over te dragen naar de lokale instanties. (...)De herhuisvesting voor Capelle in 1972 werd niet meer omgeven door de goudgerande regelingen, als ik het zo mag zeggen. Het Rijk wilde geen tussenfases meer à la domeinwijken maar het was eigenlijk een soort cold turkey. Er was geen goede overgangsregeling en ouderen waren niet thuis in de wet- en regelgeving en huisvestingssituatie.²

---

² Interview Werkgroep gedenkboek Capelle met voorzitter Walang Sam Hitipeuw 30 januari 2019

Probleemstelling en hoofdvraag

Capelle verkeerde dus duidelijk in een andere situatie dan de domeinwijken, wat een analyse over Capelle en haar Molukse huisvestingsgeschiedenis een interessante aanvulling maakt op wat er al geschreven is door historici en antropologen over de Molukse migranten en hun geschiedenis. Qua literatuur is er heel weinig geschreven over Capelle zelf. In 1998 is er wel een boekje verschenen naar aanleiding van het 40 jarig verblijf van Molukkers in Capelle, maar dit was een hele algemene beschrijving van de geschiedenis en het ging hier vooral om de foto's van de Molukse gemeenschap in Capelle.³ Henk Smeets en Fridus Steijlen hebben wel een uitgebreid analytisch overzicht gegeven van de geschiedenis van Molukse migranten van 1951 tot 2006.⁴ Daarnaast heeft Henk Smeets uitgebreid onderzoek gedaan naar het beleid omtrend kamp Lunetten in Vught voor zijn werk *Kroniek van een failliet beleid*.⁵ Dit werk focust zich, net als ik zal gaan doen, op de wisselwerking tussen lokaal en nationaal beleid. Ik zal mij als aanvulling op onder andere hun werk focussen op de volgende vraag:

Welke rol hebben zowel lokaal- en nationaal beleid als Molukse en niet-Molukse lokale en nationale actoren gespeeld in de totstandkoming, het verloop en de gevolgen van het conflict in Capelle aan den IJssel in 1984?

Het gaat in deze hoofdvraag voornamelijk om het samenspel tussen deze verschillende actoren en factoren. Daarbij is het belangrijk dat niet alleen de rol van Nederlandse beleidsmakers en Nederlandse beleidsuitvoerende personen wordt geanalyseerd maar ook de rol van Molukkers in deze gebeurtenis. Ik doel hier niet alleen op Molukkers uit Capelle maar ook op Molukkers die via het IWM en de Badan Persatuan zich mengden in de huisvestingskwesitie. Daarnaast is het belangrijk dat de lange structurele aanloop, de afloop en lange termijn gevolgen van de ongeregelde heden uitgebreid aan bod komen om zo een zo compleet en coherent mogelijk beeld te schetsen. De analyse van actoren en factoren die een invloed gehad zouden kunnen hebben in het hele proces rondom de rellen zal ik analyseren voor de tijdsperiode van 1972 tot 1984. Ik zal ook kijken naar de gevolgen van het conflict van 1984 tot 1993. De tijdsframing van 1972 tot 1993 wordt aangehouden, omdat in 1972 de verhuizing van het kamp IJsseloord naar de stenen woonwijk in

---

³ Theo Tuankotta, *Peringatan 40 tahun orang2 Maluku di Capelle a/d IJssel = Molukkers 40 jaar in Capelle a/d IJssel* (Den Haag, 1998)

⁴ Henk Smeets en Fridus Steijlen, *In Nederland gebleven* (Amsterdam 2006)

⁵ Henk Smeets, *Lunetten, kroniek van een failliet beleid* (vught 1997) 6.

Oostgaarde plaatsvond en in 1993 waren de ongeregelheden rondom de huurkwestie grotendeels voorbij. Op die manier probeer ik de gehele context zo goed mogelijk in beeld te krijgen.

Ik vind het belangrijk om niet alleen naar nationaal beleid te kijken, omdat de analyse dan mist hoe nationaal beleid geïmplementeerd werd op lokaal niveau. Interessant is juist hoe de wisselwerking tussen deze twee beleidsniveaus tot uitting kwam in een situatie waar de overheid een terugetrokken houding aannam en de gemeente in eerste instantie alleen voor de problemen moest opdraaien. Door de aanloop naar het conflict, het conflict zelf en de gevolgen ervan te analyseren via verschillende actoren en factoren hoop ik een genuanceerd en zo volledig mogelijk beeld te geven van het proces rondom de rellen in 1984.

Bronnen en methodes

Om de hoofdvraag te beantwoorden analyseer ik bronnen van het gemeente archief van Capelle, het archief van Stichting Moluks Historisch Museum, politierapporten/verslagen van de gemeente Capelle die online verzameld zijn door de AIVD, privéarchieven en krantenartikelen uit het jaar 1984 en 1985 uit het digitale krantenarchief Delpher. De artikelen komen uit *Het Vrije Volk*, *De Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *Parool* en *het Reformatorisch dagblad*.⁶ Uit de eerder genoemde archieven gaat het met name om een breed scala van correspondentiemateriaal tussen de Molukse belangenbehartigers en overheids vertegenwoordigers, verslagen van vergaderingen tussen overheids vertegenwoordigers onderling, politierapportages over de periodes voor, tijdens en na de rellen op 3 en 4 januari 1984, de protestnota van het actiecomité Capelle en een inspraaknota van het IWM. Het nationale beleid had zo haar weerslag op het lokale beleid, maar juist de studie naar lokale bronnen maakt dit onderzoek vollediger. Zo kan ook worden laten zien hoe de lokale overheid omging met de toenemende problematiek en spanning die onstonden in Capelle.

In het archief van het Moluks Museum heb ik veel gehad aan het maandblad *Marinjo*. Ik heb uitvoerig gebruikt gemaakt van het digitaal archief van *Marinjo*, omdat zij als

---

⁶ Van Links naar Rechts: Sociaal-Democratisch, Rooms-Katholiek, Liberaal, Protestants-Christelijk, Sociaal=democratisch en Reformatorisch

informatiebulletin van het IWM destijds ook diepgaande stukken publiceerden over de rellen, de aanloop daar naar toe en wat na het conflict de gevolgen waren. Daarnaast publiceerden zij origineel correspondentiemateriaal tussen overheidsinstanties/ministers/staatssecretarissen en de wijkraad zelf en publiceerden zij kamervragen over het conflict in Capelle en het antwoord dat daar op gegeven werd door minister Koos Rietveld van Binnenlandse Zaken. Tenslotte zal ik enkele quotes uit mijn interview met Raymond Risamenapatty en Frieda Souhuwat-Tomasoa gebruiken om meer duiding te geven aan wat er daadwerkelijk plaatsvond rondom de rellen in 1984. Later volgt een introductie van hen beide.

Uit mijn onderzoek zal blijken welke rol de overheid, het Inspraak Orgaan Welzijn Molukkers (IWM) en de in 1966 opgerichte Badan Persatuan (Molukse eenheidspartij) en het actiecomité uit Capelle speelden in de aanloop, het verloop en de nasleep. Het actiecomité bestond uit 25 personen waarvan de kern bestond uit de negen leden van de wijkraad, de overige 16 leden waren willekeurige Molukkers uit de wijk in Capelle. Het IWM was een belangrijke nationale actor als het ging om het aandragen van oplossingen voor het landelijke Molukse huisvesting probleem. Het IWM werd op 17 februari 1976 opgericht mede dankzij een taaie strijd geleverd door de Badan Persatuan. Na de geweldadige acties in de jaren zeventig zag de overheid aanleiding om de communicatie tussen de Molukse gemeenschap en de overheid te verbeteren. Voor het eerst in de geschiedenis van het verblijf van de Molukkers in Nederland werd daarom vanaf 1976 een volledig Moluks adviesorgaan bij het beleid van het CRM ingeschakeld.⁷ Hoe groot hun invloed was in de Molukse huisvestingsproblematiek zal ook blijken uit deze scriptie.

Om mijn hoofdvraag te beantwoorden is het belangrijk om kennis te hebben van de Molukse migratiegeschiedenis. In hoofdstuk één geef ik namelijk een analyse van de aanloop naar het conflict waarbij de Molukse voorgeschiedenis een grote rol speelde. In Hoofdstuk twee analyseer ik vervolgens de zoektocht naar oplossingen voor de complexe problematiek die in Capelle speelde. Die oplossingen werden niet gevonden en de rellen braken daardoor uit op 3 en 4 januari 1984. Hoofdstuk 3 gaat dan ook in op de reacties op de rellen en de groeiende interesse vanuit de overheid om mee te zoeken naar een concrete oplossing. Ten slotte komt in hoofdstuk 4 de nasleep en de gevolgen van de rellen aan bod.

---

⁷ Knelpunten tussen de Nederlandse overheid en de Molukse minderheid Inspraaknota (Utrecht 1978) 30.

HISTORISCHE CONTEXT

In 1949 werd na een lange koloniale periode de soevereiniteit overgedragen aan de Republiek Indonesië. Indonesië bestond direct na de onafhankelijkheid uit federale staten, waarvan Oost-Indonesië er een was. De Molukken maakte deel uit van deze deelstaat. Later veranderden alle federale staten in een unitaire staat door toedoen van Soekarno. Toen Molukse belangen in gevaar leken te komen besloot het hoofd van de daerah Zuid-Molukken, Johanis Hermanus Manuhutu, met steun van een deel van de Molukse bevolking de Republiek der Zuid-Molukken (RMS) uit te roepen op 25 april 1950. Dit met het voornaamste doel om de invloed van de regering op Java op de Molukken te beperken.

Een netelige situatie zou kunnen ontstaan als de Indonesische nationalistten het voor het zeggen zouden krijgen op de Molukse eilanden. Veel Molukkers dienden in het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) tijdens het koloniale tijdperk en vochten aan Nederlandse zijde. Door veel Indonesische nationalistten werden zij gezien als verraders.⁸ Na de overdracht van de soevereiniteit van Nederland naar de Republiek van Indonesië moest het KNIL ontbonden worden. Op 26 juli 1950 werd het KNIL opgeheven en zouden de KNIL soldaten gedemobiliseerd moeten worden. Omdat Nederland nog wel het gezag over de soldaten wilde hebben kregen zij een tijdelijke status als Koninklijke Landmacht.⁹

Na de proclamatie van de RMS werd het eiland Ambon bezet door het Indonesische leger, omdat de Indonesische regeringsleiders het zagen als een opstand. Er vond een oorlog plaats tussen de Molukkers en de RI. Het merendeel van de Molukse KNIL-soldaten die nog waren gevestigd op Java hadden de wens om terug te keren naar Ambon om te helpen in de strijd voor een onafhankelijke Molukse staat. Ze deden daarom beroep op het KNIL-recht. Dit hield in dat zij mochten demobiliseren in een plaatst naar keuze.¹⁰ In oktober 1950 waren er nog zo'n 3.750 Molukse KNIL soldaten die wachtten om gedemobiliseerd te worden op Ambon. De Republiek Indonesië en Nederland weigerden beide hier toestemming voor te

---

⁸ Fridus Steijlen, *RMS Moluks Nationalisme in Nederland 1951-1994. Van ideaal tot symbool* (Amsterdam 1996), 37-38.

⁹ Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 67.

¹⁰ Wim Manuhutu en Henk Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland 1951*. (Utrecht 1991)

geven, omdat zij bang waren dat het conflict op Ambon zou escaleren met de komst van de ex-KNIL militairen naar Ambon.¹¹

In plaats daarvan werd de soldaten twee keuzes voorgelegd; aansluiten bij het leger van Indonesië (TNI) of demobiliseren op Java. Veel soldaten wezen beide opties af. Ten eerste, omdat de soldaten die in dienst waren bij het KNIL, garantie wilden als het ging om salaris, rang en pensioen. Dit kon drastisch veranderen als zij zouden overstappen naar de APRIS (het Indonesisch federaal leger of Angkatan Perang Indonesia). Daarnaast vochten velen tegen het Indonesisch Nationale Leger (Tentara Nasional Indonesia (TNI)) aan Nederlandse zijde tegen de Indonesische onafhankelijkheid. Bovendien wilden zij demobiliseren op de plaats van keuze en hadden zij ook het recht daartoe.¹²

Om te voorkomen dat zij gedemobiliseerd werden op een plaats die niet hun keuze was, kwam het Vertegenwoordigings Comité van de Molukkers, genaamd de Aponno delegatie, met een kortgeding tegen de staat om in ieder geval demobilisatie op Java te voorkomen. Dit met de steun van advocaat K.T.M. van Rijckevorstel. Het resultaat was met succes een verbod door de Nederlandse rechtsbank voor een demobilisatie op een plaats waar dit niet gewenst was.

Dit had als gevolg dat er een impasse ontstond waarbij de Nederlandse overheid, met een derde en tevens laatste optie kwam. Deze laatste optie betrof het tijdelijk overbengelen van de soldaten en hun families naar Nederland. Archief onderzoek in de late jaren negentig toont aan dat een dienstbevel ten minste drie keer werd uitgedeeld in 1951, waarvan er twee gerelateerd waren aan transport naar Nederland. In veel gevallen was er wel de opdracht om aan boord te gaan van de schepen. Het dienstbevel werd gebruikt als machtsmiddel. Weigerden soldaten te kiezen uit één van de opties die zij voorgeschoteld kregen dan kregen zij een officieel dienstbevel tot inscheping.

Voor zowel de Nederlandse regering als de Molukkers die naar Nederland gingen werd aangenomen dat het verblijf drie tot zes maanden zou duren. Veel Molukkers en hun families hadden het idee spoedig terug te keren naar de onafhankelijke Zuid-Molukse republiek. Er zat weinig tijd tussen de beslissing om naar Nederland te gaan en het daadwerkelijke vertrek. Ook was de Nederlandse overheid niet voorbereid op de komst van

---

¹¹ Henk Smeets en Fridus Steijlen, *In Nederland gebleven* (Amsterdam, 2006) 55-56

¹² H. Smeets en F. Steijlen, *In Nederland gebleven* (Utrecht 2006) 64.

deze Molukkers naar Nederland. Het hele migratieproces was niet bedoeld om de KNIL-soldaten naar behoren onder te brengen, maar om het 'KNIL-probleem' in Indonesië op te lossen. Veel Molukkers verwachtten daarnaast dat Nederland een bijdrage zou leveren aan de strijd voor een onafhankelijke RMS, omdat de Molukkers die in het KNIL dienden altijd trouw waren gebleven aan het koloniale bestuur.

Op 21 maart 1951 kwam het schip M.S. Kota Inten met de eerste Molukse KNIL soldaten en hun families aan in de haven van Rotterdam. Vervolgens arriveerden de schepen Atlantis, Roma, Castel Bianco, New Australia, Great Beer, Skaubryn, Somersetshire, Asturias, Fairsea, the Goya en tenslotte dezelfde Kota Inten van het eerste transport. Eenmaal in Nederland aangekomen wachtten de soldaten een onaagename verrassing. Zij werden op staande voet ontslagen. Op tenminste één boot werd de ontslag brief al tijdens de reis overhandigd. De soldaten voelden zich verraden door de overheid.¹³

Collectieve huisvesting en tijdelijkheid

In het na-oorlogse Nederland was er sprake van woningnood. Om de Molukkers onderdak te kunnen bieden informeerden de Dienst Maatschappelijke Zorg gemeentes en provincies dat bestaande rijksgebouwen gebruikt zouden worden om Molukse families tijdelijk op te vangen. Zo werden er interneringskampen, kloosters, landhuizen en andere soorten gebouwen klaargemaakt om in te trekken. Eind jaren vijftig werden er ook modernere kampen gebouwd met meer voorzieningen. In totaal waren er 91 kampen verspreid over Nederland.¹⁴

Elk kamp had een kampraad verkozen door de inwoners van het desbetreffende kamp. Alhoewel deze raden werden geïntereerd door de Nederlandse overheid, waren ze sterk verbonden met de landelijke Molukse belangenorganisaties. Dankzij dit sterke netwerk onderling, waren de Molukse kampen eveneens sterk met elkaar verbonden. Het Commissariaat Ambonezenzorg (CAZ), een overheidsorgaan dat van 1952 tot 1970 alle taken van Molukse huisvesting en maatschappelijke zorg regelde, zag de kampraden als kanalen

---

¹³ Smeets en Steijlen, *In Nederland gebleven*, 74, 80-81.

¹⁴ Huib Akihary, 'Van Almere tot Zwaluwenburg. Molukse woonoorden in Nederland', in: Wim Manuhutu en Henk Smeets (red.), *Tijdelijk Verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland, 1951* (Utrecht 1991) 40-73, 41, 46-47.

voor hun eigen beleid. Echter, in de praktijk waren deze raden lokale vertegenwoordigers van de Molukse gemeenschap met steun van de landelijke Molukse belangenorganisaties.¹⁵

Ook in Capelle aan den IJssel werd in de jaren vijftig een woonoord gebouwd om Molukkers vanuit andere kampen in met name Tiel en Vught op te vangen. In juli 1955 informeerde het CAZ de toenmalig burgemeester Jacob van Dijk van Capelle aan den IJssel over de bouw van twee kampen in Capelle voor zo'n 800 Molukkers. Uiteindelijk werd het één kamp: IJsseloord. Dit gebeurde vlak voor de beleidswijziging van 1956 waardoor Molukkers verantwoordelijk werden voor hun eigen onderhoud. Op 28 februari 1958 trok in het kamp de eerste groep Molukkers in vanuit een aantal barakken in Zeeland. In datzelfde jaar kwamen er Molukkers bij vanuit de overvolle kampen in Vught en Tiel. De reden dat zij naar Capelle kwamen was voornamelijk voor de werkgelegenheid in Rotterdam en omgeving. Midden augustus 1958 woonden er in totaal zo'n 170 gezinnen.

Het kamp bestond uit 190 houten huizen, een kerkgebouw met een consistorie, een ontmoetingsruimte, een kleuterschool, een basisschool, een badhuis, een kantine en twee kantoorgebouwen. IJsseloord was een van de modernere kampen vergeleken met andere Molukse kampen in Nederland. Elk gezin had een eigen keuken, gas en licht.¹⁶ Dessel niettemin was het kamp volgens de gemeente niet gemaakt voor een permanent verblijf.

Beeldarchief Gemeente Capelle, *Het Molukse woonoord IJsseloord gezien vanaf de Groenedijk* (16 april 1959), vervaardiger P. Damsteegt

¹⁵ Fridus Steijlen, 'Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten', in: Historisch Tijdschrift Groniek. 208-209 integratie, 219-235, 223.

¹⁶ Paul Weyling, 'Woonoord "IJsseloord", een Moluks dorp op Capelse bodem', HVC Nieuwsbrief, jaargang 20, nr 4, winter 2006, pagina 110.

Van kamp naar wijk

Eind jaren vijftig leek de kans op een collectieve terugkeer naar de Molukken steeds kleiner te worden. Een herhuisvestingsbeleid van de woonoorden naar stenen woonwijken moest in de ogen van overheidsinstanties zo snel mogelijk gerealiseerd worden. Het ging de overheid niet zodanig om het belang van verbetering voor de positie van Molukkers, maar er moest een oplossing komen voor Molukse huisvesting toen de gemeenschap zich uitbreidde. Het overheidsoptreden kon zodoende eerder bestempeld worden als reactief in plaats van proactief.

De basis voor dit 'Herhuisvestingsbeleid voor Molukkers' was al gelegd in een rapport opgesteld door de Verwey-Jonker Commissie eind jaren vijftig genaamd *Ambonezen in Nederland: integratie van Molukkers in de Nederlandse samenleving met behoud van eigen identiteit*. De Tweede Kamer vroeg in 1956 al naar een wetenschappelijk onderzoek wat deze kwestie betrof. In 1957 kreeg de Verwey-Jonker commissie dan ook de vraag om deze taak uit te voeren. Twee jaar later presenteerden zij het rapport met daarin de belangrijkste aanbeveling om de Molukkers over te plaatsen van de kampen naar nieuwe woonwijken.

De overheid besloot het advies op te volgen. Ten eerste omdat er sprake was van overbevolking in de Molukse kampen. In 1960 had de gemeenschap zich uitgebreid van ongeveer 12.500 Molukkers naar 20.000 Molukkers. Ten tweede, omdat de overheid op die manier hoopte de dominante positie van de kampraden en nationale Molukse belangenorganisatie in te perken.¹⁷ In de opeenvolgende jaren werden er woonwijken voor Molukkers in heel Nederland gerealiseerd. Waarvan de eerste in Appingedam in 1960. Circa 42 woonwijken zouden volgen in de jaren zestig en zeventig. Aan de criteria zoals 'geen gesioleerde locatie', 'een maximum van vijftig huizen' en 'dichtbij werkgelegenheid' werd lang niet altijd voldaan.

Radicalisering

Naarmate de jaren verstreken begon de frustratie over het niet nakomen van de KNIL-rechten over de demobilisatie, het beloofde tijdelijke verblijf en de neutrale positie van Nederland in de RMS-strijd te groeien. Deze frustraties en de zelfzorgregeling die in 1956

---

¹⁷ Steijlen, 'Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten', 226.

werd geïntroduceerd maakte dat het CAZ niet meer volledig verantwoordelijk was voor de sociale en financiële zorg voor de Molukkers. Voorheen voorzag de Nederlandse overheid in de volledige verzorging van de Molukkers. Zo werd er gekookt en zakgeld uitgedeeld voor alle huishoudens. Volgens de commissie Verwey-Jonker was het in die periode logisch dat de overheid die verantwoordelijkheid van verzorging droeg omdat Molukkers hier tijdelijk heen gehaald waren door het rijk.¹⁸

Met het invoeren van de zelf-zorg werden de Molukkers geacht niet meer te leunen op de overheid. Als zij geen werk konden vinden konden zij wel nog een sociale uitkering aanvragen. Voor veel Molukkers was deze overgang onrechtvaardig. Dit kwam omdat het onderwerp zelf-zorg een gepolitiseerd onderwerp was wat alles te maken had met de rol van de Nederlandse regering als nalatige werkgever van de ex-KNIL soldaten. Het zou de plicht van de overheid moeten zijn om voor hen te zorgen aangezien de overheid hen naar Nederland had gehaald. De opstand tegen de invoering van de zelf-zorg was in enkele kampen zoals in West-Kapelle Zeeland erg fel, maar stopte na enkele weken.¹⁹

Sommige Molukse jongeren geloofden in het idee dat de Nederlandse overheid een onafhankelijke staat aan de eerste generatie Molukkers beloofd had in ruil voor hun loyaliteit aan het Nederlandse koninkrijk gedurende de koloniale periode. Ook de tijdelijksgedachte was nog steeds prominent onder de Molukse jongeren. De behandeling van hun ouders maakte de tweede generatie gefrustreerd waardoor zij de Nederlandse politie vaak tegemoet trad op een agressieve, geweldadige manier. Sam Hitipeuw, voorzitter van woningcorporatie Walang, beschreef in het interview met de werkgroep van het gedenkboek hoe kinderen van de eerste generatie Molukkers de pijn van hun ouders meekregen.

*(...) en dat je constant meemaakte dat je ouders gewoon, ja... hoe zal ik het zeggen, vol waren van pijn die ze constant met zich meedroegen en dat ze eigenlijk, nou ik denk zelfs veel tot midden 70'er jaren, uit de koffer leefden. Die koffers, de KNIL-koffers bleven maar op de slaapkamers. Dat is het symbool van, morgen kunnen we waarschijnlijk naar huis gaan.*²⁰

---

¹⁸ Commissie Verwey-Jonker, Ambonezen in Nederland, 11.

¹⁹ Fridus Steijlen, Shifting to the core of the ethno-cultural position, Moluccan camps and wijken revisited'in: A. Heelsum enB. Garcés-Masareñas (red.), Migration and integration research; Filling in Penninx's heuristic model (Amsterdam, 2013),152-168, 157.

²⁰ Interview Werkgroep gedenkboek Capelle met voorzitter Walang Sam Hitipieuw, 30 januari 2019

Gedeeltelijk door die tijdelijkheidsgedachte, was er weinig interesse onder veel Molukse jongeren om in hun eigen toekomst in Nederland te investeren. Deze houding had invloed op hun positie op de arbeidsmarkt en in het onderwijs. Daarnaast speelde discriminatie en de geïsoleerde positie van de gemeenschap een rol in hun gebrek aan participatie in de Nederlandse maatschappij.²¹

De radicalisering resulteerde in verschillende uitbarstingen. In 1966 gooiden Molukse jongeren brandbommen naar binnen in de Indonesische ambassade in Den Haag. In 1970 werd de Indonesische residentie in Wassenaar bezet. In datzelfde jaar reageerde de politie hierop door een razzia te houden in kamp IJsseloord in Capelle. De politie zocht naar wapens. Ze pakten twee jongens op die verdacht werden van de bezettingsactie in Wassenaar. Midden jaren zeventig vonden er twee treinkapingen plaats in Wijster en de Punt (1975 and 1977), een gijzeling in het Indonesische consulaat in Amsterdam (1975), een gijzeling in BovenSmilde (1977) en een gijzeling in het provinciegebouw in Assen (1978). De motivatie hierachter was keer op keer dat Molukse jongeren steun verlangden van het rijk in de strijd voor een vrije RMS en dat zij vonden dat de eerste generatie onrecht was aangedaan door de KNIL-rechten niet na te komen.

Tot zover is een korte introductie gegeven over de geschiedenis van Molukkers in Nederland die eindigt in een periode van radicalisatie, maar tegen de achtergrond van die radicalisatie waarbij Capelle de ervaring had met de politieinvallen in 1970, groeiden er daarnaast andere problemen in Capelle. In 1984 barstte de bom. Rellen vonden plaats tussen de politie en ME en de Molukse gemeenschap, toen mensen daadwerkelijk uit hun huis dreigden te worden gezet vanwege achterstallige betalingen. Andere bewoners konden deze uithuiszetting op dat moment voorkomen door zich gewelddadig te verzetten.²² In de volgende hoofdstukken is het belangrijk de zojuist geformuleerde historisch context in het achterhoofd te houden, zodat de verschillende lagen van problematiek die later aan de orde komen in de analyse in verband kunnen worden gezien met deze specifieke voorgeschiedenis van Molukse migranten.

---

²¹ Steijlen, 'Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten', 227.

²² Fridus Steijlen, 'Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten', in: Historisch Tijdschrift Groniek. 208-209 integratie, 219-235, 230.

HOOFDSTUK 1 – AANLOOP NAAR HET CONFLICT

1.1 Wat voorafging aan de verhuizing van het kamp naar de wijk

Allereerst zal in hoofdstuk 1 besproken worden wat er voorafging aan het conflict. Welke problematiek deed er zich voor en hoe raakten de Molukkers in Capelle in deze problematiek verzeild? Er wordt ingezoomd op het verloop van de verhuizing naar de nieuwe wijk en de problematiek op verschillende vlakken die zich al na een aantal jaar begon voor te doen in de Molukse wijk in Oostgaarde. Het hoofdstuk laat vooral zien dat de Molukkers in Capelle buiten beschouwing werden gelaten in het hele herhuisvestingsproces.

Het idee onder Molukkers om te gaan verhuizen begon te rollen in 1963 toen Anton Poetiray, toenmalig voorzitter van de kampraad van IJsseloord, een enquête uitdeelde onder de bewoners van IJsseloord met de vraag of zij wilden verhuizen naar een nieuwe wijk in Capelle met stenen huizen. Het resultaat toonde aan dat maar liefst 99,5% bereid was te verhuizen mits de verhuizing gezamenlijk zou plaatsvinden. De barakken waren na vijf jaar slecht onderhouden en niet volledig voorzien van moderne voorzieningen. De bewoners zagen hierdoor in dat een verhuizing hoe dan ook onvermijdelijk was. Hetzelfde jaar nog, vroeg het CAZ aan de gemeente naar een mogelijkheid voor een nieuwe woonwijk. Het bleek dat nieuwe huizen gebouwd konden worden speciaal voor de Molukkers in de wijk Oostgaarde.²³

Verhuizing lag in het vooruitzicht, maar toch sprak het CAZ van angst onder de inwoners van IJsseloord. Deze angst was geworteld in de onzekerheid over hun toekomst en de vraag of de overheid nog wel haar verantwoordelijk zou nemen wanneer Molukkers niet meer in de kampen verbleven. Later in de analyse blijkt dat dit een terechte angst was. De verhuizing van het kamp naar de wijk zou een schakelmoment worden die een nieuwe fase van verblijf in de Molukse gemeenschap aankondigde. De Molukse gezinnen zouden niet meer verblijven in barakken die leken op de oude vertrouwde kazernes in Nederlands-Indië. Kiezen voor een stenen woning leek een onomkeerbare keuze voor een permanent verblijf en acceptatie dat een tijdelijk verblijf, nu definitief, geen realiteit meer zou zijn.

'De hoge huur, een mogelijke terugkeer naar het land van herkomst, de vrees dat in de woonwijken de groepsband zal verdwijnen en de vele politieke en de verscheidene

---

²³ *Verslag van de bespreking tussen de burgemeester, M.E.A. Poetiray, D. Malawau en L. Makatita. Gehouden op 30 december 1963.*

godsdienstige groeperingen spelen een niet te onderschatte rol' zo schreef het CAZ in 1965.²⁴ De hoge huur was een kwestie die pas later in de jaren zeventig een rol zou gaan spelen. Waar de Molukse families in het kamp slechts 10 gulden per week hoefden te betalen, moesten zij in de woonwijk 185 gulden per maand neerleggen.²⁵

Alhoewel het een grote stap was om van het woonoord naar de wijk te verhuizen begon eind jaren zestig de bal toch te rollen en het proces van herhuisvesting gestalte te krijgen. Dit gehele proces speelde zich af tegen de achtergrond van beginnende Molukse radicalisering in de jaren zestig en zeventig, zoals al eerder beschreven in de historische context. Deze radicalisering had ook zijn effecten in de Molukse gemeenschap in Capelle. Inwoners van het woonoord in Capelle werden begin september 1970 in verband gebracht met de bezetting van de residentie van de ambassadeur van Indonesië in Wassenaar. Hierbij werd een politieman gedood en gijzelaars vastgehouden.

In dat kader had op last van de officier van justitie te Rotterdam op 15 oktober 1970 een 'justitieel onderzoek' in het woonoord plaatsgevonden. Het plaatselijke korps van de rijkspolitie kreeg bijstand van de gemeente-politiekorpsen uit de omgeving.²⁶ De frustratie liep hoog op in het woonoord. Naar aanleiding van deze politie actie werden er drieëntwintig aangiftes gedaan door kampbewoners voor schadevergoeding. Slechts vijf daarvan kwamen in aanmerking voor vergoeding, omdat voor de rest van de claims bewijsstukken ontbraken. Dit bedrag kwam in totaal op 471,60 gulden wat door het ministerie van Justitie erkent werd.²⁷

Vanwege de kritische houding van de Molukkers in IJsseloord wat betreft de verhuizing werd er voorgenomen de kampraad in Capelle zo nauw mogelijk te betrekken in het verhuisingsproces. De Molukse kampraad nam plaats in een begeleidingscommissie voor de bouw van de Molukse wijk. Hierin zaten eveneens vertegenwoordigers van de gemeente, het CRM, het CAZ en woningbouw stichting 'Prins Alexander' dat onderdeel was van de Stichting Samenwerking Verenigde Woningbouwcorporaties (SVW).

---

²⁴ *Brief van commissariaat van Ambonezenzorg aan de gemeente Capelle aan den IJssel*, 2 maart 1965, 1.

²⁵ *Ibidem*, 3.

²⁶ Brief burgemeester en wethouders van Capelle aan den IJssel aan de minister van Binnenlandse Zaken t.a.v. directie o.o.o.v./afdeling politie 28 juni 1971

²⁷ Advies voor beslissing burgemeester en wethouders. Brief van de ambtenaar in algemene dienst betreft schadeclaim actie "IJsseloord". Capelle aan den IJssel 2 februari 1972.

Met deze aanpak nam de gemeente afstand van de standaard procedure waar de overheid verantwoordelijk was voor de totstandkoming van Molukse wijken. In andere plaatsen werden Molukse wijken in opdracht van, en onder verantwoordelijkheid van de Rijksgebouwendienst gebouwd. De Molukkenbuurt in Capelle, zoals deze werd genoemd, was daarmee de eerste Molukse woonwijk die niet onder de Rijksdienst der Domeinen viel.²⁸

Prins Alexander of eigenlijk SVW gaat in deze analyse een grote rol spelen. Vandaar dat zij een korte introductie in dit hoofdstuk behoeft. Aan het eind van de zestiger jaren werd Capelle geconfronteerd met twee nieuwe woningbouwverenigingen. De roomskatholieke corporatie Woonstad Capelle en de protestantschristelijke woningbouwvereniging Prins Alexander. De laatste kwam voort uit de toenmalige bestuurdersbond van de christelijke werknemersorganisatie. De twee corporaties waren een doorn in het oog voor Capelle. In verband met de groeiplannen was het voor de gemeente makkelijker alles onder de gemeentelijke woningstichting Capelle te beheren maar de twee confessionele corporaties hielden aan hun voornemens vast. De toenmalige minister van Volkshuisvesting gaf de woningstichtingen uiteindelijk gelijk en zo bleven zij bestaan. Prins Alexander was vervolgens eigenaar van de Molukse huizen is Oostgaarde.²⁹

De stap van kamp naar woonwijk in Capelle betekende daarmee gelijk de stap van een overheid die de directe verantwoordelijkheid volledig losliet en de verantwoordelijkheid overliet aan de woningstichting. Bovendien had de gemeente op minder invloed dan gewilt. Frieda Souhuwat-Tomasoa zei daarover:

Wij hebben het huisbezit onder een particuliere woningstichting ervaren als nadelig, omdat wij uit het kamp kwamen wat een paar tientjes per maand kostte en ineens werd het een paar honderd. Omdat je dus bij een particuliere woningstichting ondergebracht werd. En wij waren toen het eerste experiment van de overheid.³⁰

---

²⁸ Weyling, 'Woonoord "Ijsseloord"', HVC Nieuwsbrief, pagina 114

²⁹ Alexander Bakker, 'Capelse wijk verzakte al tijdens de bouw', *Het Vrije Volk: Democratisch-socialistisch dagblad*, 23 december 1985.

³⁰ Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty, 7 mei 2019 te Capelle

1.2 De verhuizing

Een nieuwe periode brak aan. In maart 1972 verhuisden de eerste Molukkers van IJsseloord naar hun nieuwe woningen in vak G in Oostgaarde. In totaal waren 156 woningen van de 228 beschikbaar voor bewoners van IJsseloord. Voordat het verhuizingsproces definitief in gang werd gezet werden er een aantal afspraken tussen de Molukse gemeenschap en de woningbouwvereniging gemaakt. Zo mochten de Molukse Capellenaren gezamenlijk verhuizen, zelf de straatnamen kiezen en de woningen onderling verdelen. Andere afspraken waren dat de verhuiskosten, de stoffering en het inkomen dat de families misliepen door de verhuizing zou worden uitbetaald door het CRM. Ook zorgde het CRM voor een huurgewenningsbijdrage. Dit hield in dat de huur begon met 8,50 gulden per week en dat dit bedrag elk jaar zou oplopen met drie gulden. Het waren mooie afspraken, maar al gauw dienden bepaalde wensen van Molukkers over hun nieuwe woonwijk toch aangevochten te worden het gedaan te krijgen.

Een van de voorbeelden was dat de bewoners van IJsseloord niet bereid waren te verhuizen als er geen Molukse kerk aanwezig was.³¹ De gemeente heeft er later nog voor gezorgd dat een barak uit het kamp werd overgeplaatst naar de wijk om als tijdelijke kerk te fungeren, omdat anders de verhuizing hoogstwaarschijnlijk niet zou plaatsvinden. In de begin periode moesten de eerste bewoners van de wijk nog naar de kerk in het kamp.³² Hier is al te zien dat Molukkers eisten dat er op dit gebied rekening werd gehouden met hun woonwensen, maar dat de gemeente en de SVW niet stonden te trappelen om aan deze wensen tegemoet te komen. De samenwerking tussen Molukkers en de woningbouwcorporatie vond niet plaats zoals in eerste instantie wel werd uitgedragen door de gemeente. De belofte om de Molukkers te betrekken in het beleid omtrend hun nieuwe wijk werd niet waar gemaakt.

Ondanks de afspraken die gemaakt waren met de Molukkers was de rol van de woningbouwvereniging het grootst. Tijdens een bespreking aangaande de verhuizing in augustus 1971 werd duidelijk dat de vele knelpunten de zo genoemde "zuiverheid" van de

---

³¹ VADA Archieven B.V., Gemeentesecretarie Capelle a/d IJssel (1948-1985), toegangnr. 1340, inv. Nr. 3999, brief 27 november 1970 van de raadsadviseur in Algemene Dienst (Drs. A.J. van Raalte) aan ministerie CRM afdeling repatriëring en ontruiming woonoorden Ambonezen. Tevens belast met de afwikkeling van zaken betreffende het voormalig CAZ.

³² ³² VADA Archieven, toegangnr. 1340, inv. Nr. 3999, brief 27 november 1970 van de raadsadviseur in Algemene Dienst aan ministerie CRM afdeling repatriëring en ontruiming woonoorden Ambonezen.

verhuizing dreigde aan te tasten. Met zuiverheid bedoelden de vertegenwoordigers van de gemeentelijke sociale dienst wellicht dat de woningbouwvereniging een meer commerciële insteek dan een neutrale insteek had, omdat zij zoveel mogelijk taken zelf wilden uitvoeren. Het schoonmaken van de woningen, het slopen van de barakken evenals het optreden als verhuisbedrijf werd allemaal door de SVW gedaan. De gemeente veronderstelde dat dit wellicht de verhouding tussen de gemeente en Molukse Capellenaren kon aantasten aangezien zij uiteindelijk een kleinere rol speelden in het hele verhuizingsproces dan in eerste instantie aan hen was voorgelegd.³³

Bovendien was in het raadsbesluit van 6 april 1970 afgesproken dat ‘bestuursleden van de woningbouwcorporatie middellijk nog onmiddellijk bij de bouw van de woningen mogen zijn betrokken in enige leidinggevende, toezichthoudende of uitvoerende functie.’ Officieel had de gemeente dus de volledige zeggenschap moeten hebben over alles wat in vak G gebeurde.³⁴ Dit was in werkelijkheid helemaal omgekeerd. De SVW leek de regie te hebben als het aankwam op het verhuizingsproces. Een ander voorbeeld dat aantoonde dat wensen van Molukkers over hun eigen woonwijk maar moeilijk konden worden nageleefd, was dat het geven van straatnamen die verwijzen naar geografische benamingen van de Molukken was niet direct een aanvaardbare optie voor de gemeente was blijkt uit het volgende citaat.

De voorzitter wijst er op, dat het gaat om een wijk van 228 huizen, waarvan er 80 à 90 bewoond zullen worden door Nederlanders. Wanneer men als Nederlander in Waitatiri of in Tanimbar komt te wonen, dan wekt dat toch wel bepaalde gevoelens op. Hij gelooft niet dat dat juist is. Wij wonen nu eenmaal in Nederland. Daarbij komt dat wijlen mr. Dr. Soumokil een omstreden figuur was.³⁵

---

³³ Verslag bespreking 25 augustus 1971 inzake knelpunten met betrekking tot de verhuizing van de Molukkers van het woonoord IJsseloord naar de nieuwe wijk Oostgaarde. Aanwezig de heer Ds. H. de Boer, hoofd afdeling Molukkers van het Ministerie CRM, de heer Huisman, hoofd van de afdeling financiën van de afdeling repatriëring en ontruiming woonoorden van het Ministerie CRM, de heer G.W.A. van Aanholt, chef van de afdeling algemene zaken van de gemeentelijke sociale dienst, de heer J.C. Edelenbos, administrateur van de gemeentelijke sociale dienst, mevrouw A.M.Th. Langelaan, maatschappelijk werkster van de gemeentelijke sociale dienst.

³⁴ Alexander Bakker, ‘Capelse wijk verzakte al tijdens de bouw’, *Het Vrije Volk: Democratisch-Socialistisch dagblad*, 23 december 1985.

³⁵ VADA, Gemeentesecretarie Capelle a/d IJssel (1948-1985), toegangnr. 1340, inv. Nr. 363, correspondentie en notulen tussen gemeenteraad, college burgemeester en wethouders en commissie voor de straatnaamgeving augustus 1971

Dat de gemeente hier schreef over Soumokil als een 'omstreden figuur' toont aan dat de gemeente geen boodschap had aan de betekenis van Soumokil voor de toekomstige bewoners van de Molukse wijk en laat de discrepantie tussen de gemeente Capelle en haar Molukse bewoners zien. Voor de Molukse gemeenschap werd en wordt deze persoon vaak als een held beschouwd die symbool staat voor de strijd voor een onafhankelijke Zuid-Molukse Republiek. Uiteindelijk werd er wel toegegeven door de gemeente en kreeg de wijk Molukse straatnamen, maar gemakkelijk was deze beslissing niet. Voor mijn onderzoek heb ik Frieda Souhuwat-Tomasoa geïnterviewd. Zij was actief in de wijkraad en in het actiecomité destijds en bevestigde hoe moeizaam de wil van de Molukse bewoners werd nagekomen:

*Er moest voor alles bemiddeld worden. Dat was dat assimilatiebeleid, dat wilden ze op ons laten plaatsvinden als eerste wijk. Geen kerk, geen sociaal centrum, nee niks. Plop een wijk. Jullie willen persé een wijk? Dan maar een wijk. We hebben ook heel veel gevecht gehad om ook het kerkje mee te krijgen. De stichting kwam ook later. Dat wij de straatnamen mochten kiezen ging ook niet van harte. Nee, dat was een gevecht. Toen zeiden we in het kamp: geen namen van de Molukse eilanden? Niet verhuizen. Bekijken jullie het maar. We waren een goede eenheid.*³⁶

Uit de analyse van de verhuizing destijds en uit het interview met mevrouw Souhuwat-Tomasoa kan geconcludeerd worden dat het niet betrekken van Molukkers in Capelle een 'gewone zaak' was. Dit gold niet alleen voor Capelle, maar was landelijk en gold voor alle Molukse wijken blijkt een paar jaar later in 1978. Het IWM schreef in een inspraaknota over de knelpunten tussen de Molukkers en de overheid. Hierin stond dat de overdracht van een bestuursniveau dat dicht bij de mensen stond in principe een goede zaak was, maar dat het er wel telkens op neerkwam dat het Nederlands beleid was, afkomstig van een overheidsinstantie. Dit betekende dat de Molukse gemeenschap zich hier vaak niet in herkende.

Het IWM wees het CRM er op dat Molukkers te weinig bij het beheer van huizen werden ingeschakeld. Een voorstel van hen was het opstellen van een Molukse commissie binnen de gemeentes. Dit zou inhouden dat Molukse vertegenwoordigers ook daadwerkelijk

---

³⁶ Interview met Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty 7 mei 2019

medezeggenschap zouden krijgen in het beheer van het huizenbezit.³⁷ Capelle was begin jaren zeventig een uitstekend voorbeeld als het ging om gebrek aan medezeggenschap in het algehele verhuizingsproces en als het ging om de woningen in de nieuwe eigen wijk. Zo zei ook Raymond Risamenapatty. Hij was op 22 maart 1976 gestart als secretaris bij het IWM en was later twintig jaar actief bij het inspraakorgaan als beleidsmedewerker binnen de commissies huisvesting, drugsbeleid en ouderenzorg:

Dat vonden wij het belangrijkste, dat Molukkers ook lokaal zeggenschap zouden hebben met betrekking tot hun huisvestingssituatie. En wat je nu dus wel ziet, ook in Lunteren, als er binnen Molukse families (door sterfgeval bijvoorbeeld) een woning vrij komt dat deze niet in het algemeen wordt vrijgegeven voor iedereen. Je ziet nu dus ook in Maastricht bijvoorbeeld, dat daar geprotesteerd wordt als dat wel dreigt te gebeuren. 38

Molukkers hadden dus destijds geen inbreng als het ging om beleid wat op hen gericht was, zowel op lokaal als nationaal niveau.

1.3 Huurproblematiek, materiële problematiek en sociale problematiek

Het verschil in huur tussen het kamp en de wijk was groot. Maar er was al een huurachterstand opgelopen in het kamp waardoor het gat groter was dan op papier. Dit betekende dat er al een complicerende factor meespeelde vanaf het begin. Volgens opgaves van de inspecteur der Domeinen bedroeg de achterstand in de huurbetaling van de bewoners van woonoord IJsseloord per 29 mei 1972 maar liefst 60.000 gulden. In zijn brief van 15 juni 1972 vroeg de inspecteur der Domeinen hoe de gemeente dacht de achterstallige huurpenningen te innen. De verantwoordelijkheid om de huurpenningen te innen werd zodoende doorgeschoven naar de gemeente.³⁹ Opnieuw zien we hier de terugtrekkende opstelling van de overheid in het doorschuiven van de problematiek en verantwoordelijkheden.

Deze houding zou typerend blijken te zijn voor de rijksoverheid in de toeloop naar het conflict in 1984. De gemeente en de SVW ondernamen verscheidene pogingen het ministerie van CRM te betrekken bij het vinden van oplossingen voor de achterstallige huur.

---

³⁷ Knelpunten tussen de Nederlandse overheid en de Molukse minderheid Inspraaknota (Utrecht 1978) 48-49.

³⁸ Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty 7 mei 2019

³⁹ Stukken betreffende ongeregelde huren Zuid-Molukkers in Capelle aan den IJssel 1971-1975, p. 1. Huisvesting, wijkraad. toegangnr. 1420, inv. Nr. 50.

Hier werd indertijd niet op ingegaan wel werd daarentegen duidelijk gemaakt dat het CRM de harde lijn voorstond: bij huurschuld diende de SVW tot ontruiming over te gaan.

De onwetende en ongeïnteresseerde houding van de nationale overheid bleek onder meer uit een artikel in *Marinjo* waarin toenmalig minister van Binnenlandse Zaken Koos Rietkerk een aantal vragen beantwoordde over de problematiek in Capelle in de jaren zeventig en tachtig. Meer dan vijf maanden na de rellen in 1984 werd aan minister Rietkerk gevraagd of de regering erkende dat het tamelijk voor de hand liggend moest worden geacht dat Molukse huurders in Capelle hun huurkosten van 400 gulden per maand of meer vergeleken met die van huurders in de Molukse woonwijken die eigendom waren van Domeinen, en die ongeveer 150 tot 200 gulden per maand aan huur moesten betalen.

Volgens hem diende namelijk wel opgemerkt te worden dat het huurprijnsverschil tussen de indertijd door Domeinen gebouwde woningen en de woningen van de toegelaten instellingen samenging met een verschil in kwaliteit. De domeinwoningen werden eerder gebouwd volgens lagere kwaliteitsnormen, hetgeen in de huurprijzen tot uitdrukking zou komen, zo stelde hij. Bovendien voegde hij eraan toe dat de woningen in Capelle in het algemeen aanzienlijk groter waren dan de domeinwoningen. Ook dit verschil in woninggrootte zou een verhogende invloed hebben gehad op de huurprijzen.⁴⁰

Rietkerk, had klaarblijkelijk geen kennis over hoe slecht de woningsituatie in de wijk daadwerkelijk was en dat bewoners in menig geval slechter af waren dan in eerder gebouwde Molukse woonwijken. Een voorbeeld dat Rietkerk op zijn ongelijk wijst was het verschil tussen de wijk in Moordrecht en Capelle. Beide wijken waren slecht gebouwd en zakte weg in de grond. Echter was de huur in Moordrecht rond de 200 gulden per maand en in Capelle rond de 500 gulden per maand. Het verschil zat hem in particulier eigendom en eigendom van de rijksdienst der domeinen.⁴¹ Een voorbeeld wat maar al te duidelijk liet blijken dat men in Capelle voor min of meer dezelfde kwaliteit huizen veel te veel huur betaalde.

Het probleem van de huurachterstanden werd midden jaren zeventig deels overschaduwd door problemen met de kwaliteit van de huizen. Dit gebeurde dus al heel snel nadat de eerste gezinnen in 1972 in de wijk kwamen wonen. Tijdens de bouw in 1972 werden door de

---

⁴⁰ Huuraktie Capelle geslaagd in *Marinjo* 84/7 14 juni 1984 blz 14, 24.

⁴¹ Hoe heeft het zóver kunnen komen? In *Marinjo* (20 maart 1984) vol. 4.

gemeente al talrijke onzorgvuldigheden ontdekt en werden de woningbouwvereniging en de aannemer hierop geattendeerd. Het ging bijvoorbeeld om scheurvorming van wanden en vloeren, scheuren in -en onzorgvuldige montage van gevelelementen, het verwerken van niet toegestane materialen bij de samenstelling van luchtbehandelingsinstallaties en het afdichten van voegen tussen de gevelelementen en de bouwmuren door middel van karton en oude cementzakken.⁴²

De bewoners wisten niets van deze onzorgvuldigheden af, maar na enkele jaren kwamen zij er zelf achter dat de woningen in de wijk verzakten. Frieda Souhuwat-Tomasoa vertelde: 'Als je stond te zemen schoot je zo met trap en al naar onder, onder het huis. Ja dat was erg hoor. Dat was heel erg. Tot verschillen tot 1 meter!'⁴³ Naast de verzakking was er sprake van scheuren in huizen en car-ports, tocht en kou, stankoverlast en hoge kosten voor electra. Het probleem met de verwarming had te maken met een nieuw experiment waardoor pijpen verstopt waren met overtollig cement en ander bouwafval.⁴⁴ Het ging hier om materiële gebreken waar de SVW niks mee deed en dus een nalatige rol speelde in deze situatie. Als huiseigenaren waren zij verantwoordelijk om de huizen te onderhouden. Mevrouw Tomasoa-Souhuwat vertelde over de situatie destijds:

*Nou de ratten hadden al die buizen onder de woningen opgevreten waardoor we 's winters geen warmte hadden. Maar we kregen hele dure afrekeningen van gas. Mensen konden het niet betalen. Maar die overslag van huur van een paar tientjes naar een paar honderd was zo snel en het was in de periode van werkeloosheid dus de schulden liepen op. Maar het ergste was dat men zich ergerde aan het feit dat het onderhoud niet gepleegd werd. Dus we hebben steeds naar de gemeente, naar de woningcorporatie, steeds gezegd van 'hé die verwarming daar wordt niks aan gedaan'. Toen hebben die oude KNIL oom oom dat huisvestings kantoortje in één van die huizen hier bezet. Als die verwarming niet opnieuw in orde gemaakt wordt dan gaan we staken en betalen we niks meer. Al die oom oom KNIL zijn daar naartoe gegaan en toen hebben ze wél aandacht gegeven en hebben we radiatoren ontvangen.'*⁴⁵

---

⁴² Brief gemeentewerken 15 februari 1972 in 'Capelle nog erger dan verwacht' in Marinjo (20 januari 1986) 01, nr. 01, 1-16, 9.

⁴³ Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty 7 mei 2019

⁴⁴ Janny van Berkel-Otterspeer Wim van den Bremen, 'Janny van Berkel ontmoet Julius Huliselan', *Tijdschrift Historische Vereniging Capelle aan den IJssel* 21 (2007) nr. 1, 29-31.

⁴⁵ Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty 7 mei 2019

Naast de huurproblematiek en materiële problematiek speelden er ook sociale problemen waar de SVW ook geen aandacht aan besteedde. Zo wisten veel Molukkers niet waar zij moesten aankloppen als zij problemen hadden. Individuele en gezinsproblemen onder de Molukse inwoners zou dermate groot zijn dat hulpverlening nodig zou zijn. Na afloop van een proefproject bleek ook inderdaad dat onder de bewoners behoefte was aan hulpverlening. Stichting Maatschappelijke Dienstverlening Zuidplas had bij het CRM een verzoek ingediend voor de subsidiëring van twee fulltime dienstverleners. Één voor Capelle en één voor Moordrecht. Het college B&W had dit verzoek ondersteund.⁴⁶

Het ministerie van CRM kan gelet op de financiële middelen, slechts één zogenaamde drempelwerker subsidiëren voor de Molukse gemeenschappen tezamen, op basis van de subsidiëring categoriaal opbouwwerk. Het ministerie subsidieert 95%, de resterende 5% de gemeente. Dit is dan een experiment van drie jaar. De vraag in Capelle is eigenlijk voor twee fulltime werkers, dit kan alleen gerealiseerd worden met een speciaal verzoek.⁴⁷

In het werkplan van maatschappelijke dienstverlening Zuidplas op 22 februari 1975 staat omschreven dat de taken als volgt waren: informeren, adviseren, bemiddelen, consulteren, signaleren en begeleiden. Het project werd twee keer drie jaar voortgezet, maar in 1975 bleek het project niet de moeite waard meer om doorgezet te worden. Werd dit project eerder ingezet dan was de kans op rellen wellicht kleiner geweest, omdat de Molukse bewoners dan wisten welke stappen zij moesten nemen om op diplomatieke wijze invloed te krijgen op het lokale beleid.

Een ander probleem was dat er veel onrust was omtrend het buurtcentrum in Capelle. Zo werd in *Het Vrije Volk* geschreven: 'Verschillende tekenen wijzen er op dat het Zuidmoluks buurtcentrum in Capelle aan den IJssel een ontmoetingsplaats wordt voor jonge Zuidmolukkers uit alle delen van Zuid-Holland. Buurtbewoners vrezen dat de dreiging die onbewust van dit verschijnsel uitgaat alleen maar groter wordt als de gemeente het verzoek honoreert om het centrum uit te breiden.'⁴⁸

De gemeentepolitie had het college van burgemeester en wethouders al geadviseerd het gebouw zo groot te laten als het was, ook om de stijging van geluidsoverlast tegen te

---

⁴⁶ 1340, 3349 Advies voor beslissing burgemeester en wethouders. Subsidiëring drempelwerkers tbv Molukkers. 5 oktober 1978

⁴⁷ " 1340, 3349 Korte samenvatting bespreking 14 september 1978 subsidiëring Maatschappelijk werker t.b.v. Molukkers

⁴⁸ 'Buurt vreest Zuid-Moluks jeugdcentrum', *Het Vrije Volk*, 11 december 1975.

gaan. Niet-Molukse bewoners van de wijk Oostgaarde hadden zelfs een bezwaarschrift ingediend om de “dreiging” voor een regionale Molukse ontmoetingsplaats weg te nemen. In een brief aan het gemeentebestuur schreven zij dat steeds meer mensen de omgeving van de buurt verlieten en elders een huis kochten. Zij vroegen daarom om het gebouw te verplaatsen. De VVD-er Goldsmid, die in de gemeentecommissie stadsontwikkeling zat, sprak zijn verontrusting uit: ‘als anderen verhuizen vrees ik toch een gettovorming in de Molukse wijk’.⁴⁹

Uit politieverlagen blijkt dat twee jaar later er helemaal geen buurtcentrum meer was en dat dit juist niet zorgde voor een minder dreigende situatie zoals de gemeente en niet-Molukse Capellenaren veronderstelden. Omwille van het gebrek van een stichtingsgebouw vond er namelijk vaak overlast van Molukse jongeren plaats. Op 17 januari 1977 werd het volgende vernomen door de lokale politie:

*Ook de wijkraad ziet met lede ogen toe dat een groep jongens uit de wijk zich opnieuw crimineel gaan roeren. Achteraf bekeken kan de wijkraad er nu wel een aantal redenen voor geven. De jongens uit Oostgaarde hebben geen stichtingsgebouw om zich te vermaken. Ze zoeken hun vertier in de Capelse kroegen, waar ze zich bij tijd en wijlen gediscrimineerd voelen.*⁵⁰

In ditzelfde rapport werd de afwezigheid van een stichting gelinkt aan het verduisteren van beschikbaar gesteld geld door de gemeente. In het rapport werd ook gemeld dat het politiekorps van Capelle aan den IJssel een aantal ‘jonge heetgebakerde agenten’ in haar gelederen had die zich zelfs tot vechtpartijen met de Zuid-Molukkers lieten verleiden.⁵¹ Vanwege de gespannen sfeer vond er op 13 december 1977 een vergadering van Zuid-Molukse jongeren uit Oostgaarde plaats in de kantine van de kerk. Door de initiatiefnemers werden problemen als drugsgebruik, werkloosheid, gebrek aan studiebegeleiding besproken. Sommige jongeren vonden echter dat dit door maatschappelijke werkers moest worden

---

⁴⁹ ‘Buurt vreest Zuid-Moluks jeugdcentrum’, *Het Vrije Volk*, 11 december 1975.

⁵⁰ *Politieverlag Ongeregelheden in de wijk Oostgaarde* 7 maart 1977 ACD 1.316.144, Nr: 77/403, in: 11 Ambonese woonoorden in Capelle ad IJssel tab kamervragen 1972-1987, 1-65, 3.

⁵¹ *Politieverlag Ongeregelheden in de wijk Oostgaarde* 7 maart 1977, in: 11 Ambonese woonoorden in Capelle ad IJssel tab kamervragen 1972-1987, 3.

opgelost en dat de gebundelde Zuid-Molukse jongeren hun krachten zouden moeten sparen om op politiek terrein iets tot stand te brengen.⁵²

Op sociaal vlak leek de situatie alleen maar te verergeren toen eind december 1977 besloten werd, naar aanleiding van de treinkapingen, dat er extra politie zou worden ingezet in gemeenten met grote concentraties Molukkers. Het ging hier om de Molukse wijken in Assen, Capelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel, Vught, Leerdam, Epe en Smilde. Zij kregen samen 75 man extra gemeente politie. De kosten zouden worden gedragen door het ministerie van Binnenlandse Zaken en zouden komen op zo'n 3,5 miljoen gulden per jaar.⁵³ De aanwezigheid van meer politie zou alleen nog maar meer onrust veroorzaken in Capelle aan den IJssel.

1.4 Molukse huisvestingsproblematiek krijgt groter gestalte

Ondertussen speelde op de achtergrond naast de sociale problematiek nog steeds de huurproblematiek. Op 28 september 1978 was er door de politie al gerapporteerd over het voornemen van de wijkbewoners van Capelle om een algehele huurstaking te beginnen met de wijkraad als initiatiefnemer. Op 15 oktober zou hier een wijkvergadering over gehouden worden. Het was dus al publiekelijk bekend dat de wijk hier mee bezig was. In het rapport stond geschreven dat de woningstichting vast hield niks aan het verwarmingssysteem te kunnen doen als de gemeente de grond niet eerst ophoogde.⁵⁴

De problematiek omtrend huur onder Molukkers speelde niet alleen in Capelle. Het betrof een landelijk probleem. Daarom nam de Tweede Kamer nog datzelfde jaar een motie aan van de Politieke Partij Radicalen om een landelijk onderzoek te laten doen naar de woonwensen van Molukkers. Het Instituut voor Bestuurswetenschappen werd door toenmalig staatssecretaris volkshuisvesting Gerrit Brokx belast met een huisvestingsonderzoek. Er werd hiervoor een begeleidingscommissie ingesteld waarin Volkshuisvesting, De Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Adviescommissie Onderzoek Minderheden en het IWM plaats namen. Verder had de commissie een neutrale voorzitter en een Molukse klankbordgroep om onderzoekers van advies te dienen. In eerste instantie doelde de Tweede Kamer op een onderzoek waar feiten uit zouden komen.

---

⁵² Politieverslag vergadering Zuidmolukse jongeren te Oostgarde 13 december 1977 ACD 1.363.449, Nr: 77/2307, p.5.

⁵³ 'Extra politie voor gemeenten met Molukkers', *NRC Handelsblad*, 30 december 1977.

⁵⁴ Politieverslag Huurstaking Molukse wijk Oostgarde 15 november 1978 ACD 1.407.572 nr: 78/3266. P. 17.

Het Molukse inspraakorgaan hechtte echter meer waarde aan onderzoek naar de woonwensen van Molukkers. Hier was per slotte van rekening ook de motie voor ingediend. Bovendien wilde de klankbordgroep toezegging van de staatssecretaris dat hij het passieve spreidingsbeleid uit de nota van 1978 zou laten varen als de onderzoeksresultaten daar aanleiding voor zouden geven.⁵⁵ Brox had als antwoord hierop schriftelijk verzekerd resultaten bij het beleid te betrekken. Het onderzoek werd uiteindelijk wetenschappelijk ondermaats verklaard, omdat de actualiteit van Capelle erbij betrokken werd en de onderzoekers te subjectief waren. Zij schaarden zich achter de strijd in Capelle en dus was het onderzoek te gekleurd. Het onderzoek was, zo stelde CRM, slecht onderbouwd en kon dus niet gebruikt worden in de Tweede Kamer om op terug te komen.⁵⁶ Was dit onderzoek er wel gekomen dan had het CRM dit onderzoek daadwerkelijk kunnen gebruiken om te verwijzen naar kwesties die destijds onder Molukkers speelden als het ging om huisvestingsbeleid. Dan was de regering misschien beter op de hoogte van wat er daadwerkelijk speelde in de Molukse wijken en konden zij daar hun beleid op aanpassen om zo conflict te voorkomen.

Begin jaren tachtig bleef het IWM pogingen doen om Den Haag in te laten zien dat de huisvestingsproblematiek concrete oplossingen behoefde. In 1980 en 1981 adviseerde het IWM al een landelijk ondersteuningsteam voor Molukse huisvesting. Het CRM ondersteunde dit idee in eerste instantie en maakte hier zelfs geld voor vrij, maar trok zich later terug. In Den Haag was men al met al niet bereid om op dit punt een specifiek Moluks beleid te voeren. Uiteindelijk werd er wel een gering bedrag vrijgemaakt ten behoeve van bewonerscommissies. Los van renovatiekosten waren vooral voorlichting en advies over huisvestingkwesies absoluut noodzakelijk. Ook hier drong het inspraakorgaan op aan.⁵⁷ Diverse pogingen op landelijk niveau om Molukse inbreng of zeggenschap in de huisvestingproblematiek te krijgen kwamen niet van de grond. Ondertussen namen de problemen in Capelle aanzienlijk toe. Schulden en frustraties groeiden gestaag. In 1980 werden verschillende procedures tegen de niet betalende huurders gestart. Op verzoek van

---

⁵⁵ In deze beleidsnota die op 26 januari was opgesteld door de regering werd niet ingegaan op de politieke eisen van de gemeenschap, maar werden wederom maatregelen voorgesteld om hun deelname in de samenleving te vergroten. Volgens de Molukse leiders, zoals Manusama en Metiary, was deze beleidsnota echter teveel gefocust op aanpassing.

⁵⁶ 'Onderzoek Molukse huisvesting mislukt' in *Marinjo* (17 september 1984) 09, nr. 01, 1-24, 8,11.

⁵⁷ 'Topje van de ijsberg' in *Marinjo* (6 februari 1984), vol. 3. 1-20. P. 3.

de SVW wees de kantonrechter in 1980, tien ontruimingsvonnissen toe. In 1981, 1982, en 1983 werden respectievelijk nog eens veertien van deze vonnissen gewezen. Gesteund door deze 24 vonnissen ging de SVW een beleid voeren gericht op het ten uitvoer brengen van deze vonnissen door middel van ontruiming.

Daar kwam nog bij dat meermalige verzoeken van het gemeentebestuur en het bestuur van de SVW aan het ministerie van VRO om financiële middelen te krijgen om nieuwe CV ketels te installeren niet werden gehonoreerd. Het ministerie meende dat daar geen geld beschikbaar voor was en dat de kosten voor de CV-ketels dus bij de huur zou moeten worden opgeteld. De nationale overheid leek zich het liefst compleet afzijdig te houden van de Molukse huisvestingsproblematiek. Het was een stilzwijgend afbrokkelen van de overheidsbemoediging en dat was onacceptabel voor de wijkraad.

In 1980 werd het kantoor van de SVW bezet, omdat iedereen in de wijk het zat was om in woningen zonder verwarming te wonen en het zat was dat er niks aan gedaan werd. Volgens een politierapportage op 1 december verliep de bezetting uiterst goedaardig. Agenten die poolshoogte kwamen nemen werden getraakteerd op koffie en oude KNIL-verhalen en kwamen 's avonds weer terug om nasi te eten, zo werd gerapporteerd.⁵⁸ Nadat enkele Molukkers uit Capelle naar de Geschillencommissie waren gegaan in Rotterdam om een klacht in te dienen was het dit keer wel mogelijk zonder voorwaarden financiële hulp te geven. Samen met de woningstichting en een wethouder van Capelle werd een programma opgesteld dat bestond uit elf punten. Daarvan werd slechts één programmapunt (de centrale verwarming) gerealiseerd. Meer geld was toen niet beschikbaar. SVW ontving van het VRO een bedrag van ruim 2,5 miljoen waarvan de helft in de vorm van een renteloze lening. Met dit geld werden de CV installaties vervangen.⁵⁹

Merkwaardig is hier dat de overheid uiteindelijk toch het geld beschikbaar stelde voor de SVW, omdat het eigenlijk de verantwoordelijkheid was van de SVW om de materiële kosten voor de huizen te dekken in Oostgaarde en de huizen van onderhoud te voorzien. Het rijk zat in een terugtrekkende positie, maar was blijkbaar niet in staat zich volledig afzijdig te houden van de zorg voor Molukkers. In ieder geval niet voor de Molukkers in Capelle voor dit specifieke geval van de CV-ketels. Waarschijnlijk probeerde ze te voorkomen dat de

---

⁵⁸ Politieverslag BPP-Capelle 15 januari 1981 ACD 1528357 nr.81/29, p. 19.

⁵⁹ Politieverslag Huurkwestie Molukse wijk Capelle geschreven 27 februari 1984 ACD 1719378, BO 204512, 1-65, pp. 46.

problematiek volledig escaleerde waardoor de overheid zich al helemaal niet meer kon beperken tot een afzijdige houding ten opzichte van de Capelse huisvestingsproblematiek.

Omdat het landelijke Molukse ondersteuningsteam inzake de huisvestingsproblematiek niet van de grond kwam en er ook geen onderzoek kwam naar de woonwensen van Molukkers in Nederland voelde het IWM zich verplicht om keer op keer de ministeries erop te wijzen dat de situaties in veel Molukse wijken (zoals Capelle) zouden verergeren of zelfs escaleren als er niet daadwerkelijk werd gewerkt aan concrete en passende oplossingen voor de groeiende huisvestingsproblematiek. Zo bracht Marinjo onder andere een themanummer uit gewijd aan de huisvestingsproblematiek in april 1983. Juli 1983 verschenen er ook meerdere artikelen omtrend de huisvestingsproblemen in de verschillende Molukse wijken.

De invoering van de Minderhedennota in 1987 maakte de taak van het IWM er niet makkelijker op. Nu was het nog lastiger voor het IWM om de overheid zover te krijgen een apart huisvestingsbeleid voor Molukkers te realiseren. Bovendien kwam met de invoering van deze nota de dreiging van het wegvallen van het IWM in zicht. Het integratiebeleid was vanaf dat moment gericht op de minderheden als collectief geheel. Integratie met behoud van de eigen culturele identiteit was het devies in de integratie.⁶⁰ De Molukkers voelden meer en meer dat zij zouden opgaan in een beleid dat niet meer persé rekening hield met hun specifieke migratiegeschiedenis.

De verhuizing van het kamp naar Oostgaarde leek zo rooskleurig voordat de daadwerkelijke verhuizing plaatsvond. Mooie afspraken werden gemaakt tussen de gemeente en bewoners, maar deze werden niet nagekomen. Er was helemaal geen betrokkenheid van de bewoners in het hele verhuisproces. De wijkraad moest zich hard maken voor een kerk en Molukse straatnamen. Bovendien kwamen er steeds meer problemen aan het licht: er was geen passende overgangsregeling op huurgebied, de kwaliteit van de huizen was zwaar ondermaats en er werd niet meegedacht over het verbeteren van de sociale problematiek bijvoorbeeld door een wijkgebouw te plaatsen.

De problematiek in Capelle groeide en groeide, maar het huisvestingsprobleem speelde in heel veel Molukse wijken in Nederland. Het IWM deed verscheidene pogingen om

---

⁶⁰ Maria Bruquetas-Callejo, Blanca Garcés-Mascareñas, Rinus Penninx en Peter Scholten, 'Policymaking related to immigration and integration. The Dutch Case', IMISCOE Country Report(2007) 4, p. 8.

de ogen van de overheid te openen inzake de Molukse huisvestingsproblematiek. Het IWM voorzag al dat grotere problemen zich voor zouden doen als er niet met passende oplossingen gereageerd zou worden op de groeiende huisvestingsproblematiek. De regering echter leek niet bereid afstand te doen van haar handelswijze; doen alsof er niks aan de hand was en de verantwoordelijkheid bij de lokale overheden leggen. Er was gebrek aan kennis over de situatie, maar er waren ook geen pogingen vanuit de overheid om meer over de situatie in de Molukse wijken te weten te komen.

Beeldarchief Gemeente Capelle,
Bijeenkomst na van het slaan van de eerste paal voor de woningen in de Molukse woonwijk. Van links naar rechts: Mevrouw D.E. van Dijk-Siegers, Ir. J.A. Manusama, burgemeester J. van Dijk en de zuster van de heer Manusama (25 november 1970)

Rijksfotoarcief, ANEFO 1945-1989, J.A. Manusama toenmalig president in ballingschap van de RMS (op dat moment nog woonachtig in het Woonoord IJsseloord), slaat de eerste paal voor 160 eengezinswoningen waarvan 156 voor de Zuid-Molukse gemeenschap (25 november 1970)

HOOFDSTUK 2 – ZOEKEN NAAR OPLOSSINGEN

2.1 De problemen op een rij

In hoofdstuk 1 kwam de problematiek in de Molukse wijk in Capelle en de nationale Molukse huisvestingsproblematiek aan bod. In Capelle zelf speelden er sociale problemen met name onder de jongeren, er waren forse huurachterstanden vanwege de huurophoging en de torenhoge vaste lasten. Daarbij kwam dat de kwaliteit van de huizen en de woonomgeving zwaar ondermaats waren. Volgens de bewoners konden deze verschillende lagen van problemen niet los gezien worden van de problematiek rondom de KNIL-rechten die nooit waren nagekomen. De regering had destijds deze Molukse families naar Nederland gehaald en volgens de Capellenaren was het dan ook aan de regering om voor goede huisvesting te zorgen.

De Molukse Capellenaren geloofden nog steeds dat de overheid de plicht had om voor hen te zorgen, omdat zij hen als werkgever naar Nederland had gehaald en vervolgens had ontslagen. Daarnaast werkten veel Molukkers uit Capelle destijds in de scheepvaart, scheepsbouw en de zware industrie wat vaak zwaar en onveilig werk was. Dit onder slechte arbeidsomstandigheden.⁶¹ Dat hun woningen en woonomgeving zo slecht waren in ruil voor de hoge huur die zij ondertussen moesten betalen was de grens die volgens de wijkraad overschreden werd.

2.2 Oplossingen voor verzakkingen of oplossingen voor de huurproblematiek?

De Molukse huisvestingsproblematiek werd doorgeschoven naar de lokale overheden. Wat Capelle betrof bleek in eerste instantie dat op lokaal niveau, in tegenstelling tot het rijk, wel werd bijgedragen in het vinden van oplossingen. Deze waren echter puur gericht op de verbetering van de kwaliteit van de woningen en de woonomgeving. Zo deden de gemeente en de SVW pogingen iets tegen de grondverzakking in de wijk te doen. Tot 1983 werd door de gemeente 2.100.000 gulden en door de SVW 1.200.000 gulden geïnvesteerd in het ophogen van de wijk. Helaas bleek deze ophoging geen oplossing.⁶²

---

⁶¹ '25 jaar Walang' in Walang Nieuws (juni 2018) 3e editie, 1-12, 2.

⁶² College B&W Capelle, 'Analyse van feiten en omstandigheden inzake de Molukse problematiek' in Marinjo (6 februari 1984) vol. 3, 1-20, p. 2-3.

De problematiek van de verzakking was slechts één van de problemen die speelde. Op 13 mei 1983 vond een spoedoverleg plaats over de betalingsachterstanden bij de gemeente. Tegelijkertijd dreigde in het kader van bezuinigingen de subsidie voor het Stichtingsgebouw te vervallen. Er waren in de Molukse wijk al stemmen opgegaan om over te gaan tot 'keiharde acties', waarbij dan met name gedacht werd aan een bezetting van het gemeentehuis.⁶³ Een paar dagen later na het spoedoverleg vond er op 19 mei 1983 een bespreking plaats tussen de gemeente, SVW, de wijkraad en ambtenaren van het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

De wijkraad kondigde landelijke acties aan en presenteerde een protestnota in juni 1983, waarin een reeks grieven die leefden onder de Molukse gemeenschap werden geformuleerd. Op 25 mei 1983 vond vervolgens een gesprek plaats over een verzoek tot huurmatiging van de gemeente tussen ambtenaren van het VROM, de gemeente en de SVW. Bij die gelegenheid werd door VROM toegezegd dat de woningbouwvereniging geen aanzegging tot huurverhoging van het jaar 1983 behoefde te doen.⁶⁴

In juni 1983 drong toenmalig burgemeester van Capelle, Luigi van Leeuwen, aan bij de minister van Binnenlandse Zaken op een interdepartementale aanpak op een zo hoog mogelijk niveau. De gemeente voorzag een impasse waarbij de wensen van de Molukkers en de wensen van de woningbouwcorporatie onmogelijk beide konden worden vervuld. Er vond daarom op 16 juni opnieuw een spoedoverleg plaats tussen de gemeente, SVW en vertegenwoordigers van de ministeries. Diezelfde dag werd volgens een politierapport het volgende vernomen:

*De huurkwestie in Capelle is een zaak die feitelijk al jarenlang speelt, maar eerst nu in de openbaarheid komt. Reeds bij het betrekken van de woningen, 11 jaar geleden, waren de huren hoog, d.w.z. ca. 400 gulden. Daar komt dus elk jaar de huurverhoging nog eens bij. Voor uitkeringstrekkingen betekent, dat steeds hogere kosten (ook voor levensonderhoud), terwijl de uitkeringen verhoudingsgewijs steeds lager worden. Op een gegeven moment is dat niet meer op te brengen en het is dan ook bekend dat er in de wijk veel z.g. stille armoede geleden wordt.*⁶⁵

---

⁶³ Politieverslag 13-5-1983Molukse wijk Capelle 31 mei 1983 ACD 1675606 nr.83/1421, p. 23.

⁶⁴Vragen van het lid Van Es (Pacifistisch Socialistische Partij) over ontruiming in de Molukse wijk te Capelle aan den IJssel (ingezonden 10 januari 1984) met antwoord van Minister Rietkerk van Binnenlandse Zaken op 26 januari 1984, in *Marinjo* (20 maart 1984) Vol. 4 nr. 01, 1-20, p. 14-16

⁶⁵ Politieverslag Molukse Wijk Capelle 16 juni 1983 ACD 1675606 nr.83/1891, p. 20.

Vanaf 1 juli 1983 was de maat vol en werd er collectief geen huur meer betaald door de bewoners in de wijk. Een aantal huishoudens zetten hun huur op een aparte rekening, omdat zij wilden laten zien dat zij het geld wel degelijk hadden en dat het niet alleen maar om het gebrek aan geld ging, maar om de oneerlijke situatie waar de Molukkers in Capelle in verzeild waren geraakt.⁶⁶

Vanaf dit moment begon de situatie nog grimmiger te worden. De spanning steeg omdat het steeds duidelijker werd dat er geen oplossing te vinden was waarbij alle partijen tevreden konden worden gesteld. De nationale overheid was niet bereid een helpende hand te bieden om tot een passende oplossing te komen. Het bleef een lokale aangelegenheid waar het rijk liever niet zijn handen aan wilde branden. De druk werd dan weer wel opgevoerd door de nationale overheid om tot ontruiming over te gaan, desnoods met steun van de politie en ME. De overheid stond dus op één lijn met de SVW als het ging om de manier van aanpak omtrend de achterstallig huurbetalingen.

2.3 Actiecomité Capelle schaalt op naar landelijk niveau

Op 9 juli werd in Capelle een landelijke vergadering gehouden over de huurkwestie. Er waren daartoe uitnodigingen verstuurd naar 46 Molukse wijken. Van 37 wijken kwamen er vertegenwoordigers naar deze vergadering. In totaal waren er ruim 200 personen aanwezig. De vergadering werd namens de wijkraad Capelle door Frieda Souhuwat-Tomasoa voorgezeten.

De uitkomst van de vergadering was dat er een initiatiefgroep met negen leden kwam, deze zou op 27 augustus in Capelle een vergadering houden met alle (splinter-) groeperingen die zich met het voormalige KNIL bezighielden. De respectievelijke wijkraden zouden daarnaast in de wijken intern overleg plegen, waarna er in de toekomst weer een landelijke vergadering gehouden zou worden.⁶⁷

Er volgde meer overleg op 15 juli, 27 augustus, 7 september, 5 oktober en 8 oktober 1983 tussen de gemeente, overheidsvertegenwoordigers en de Molukse bewoners, mede naar aanleiding van de protestnota van juni 1983 die door de wijkraad en het actiecomité

---

⁶⁶

⁶⁷ Politieverslag verneming 18-7-1983 Molukse Wijk Capelle- Huurkwestie, 23 august 1983 ACD 1687562 nr. onbekend, p. 24.

was ingediend. Bij de vergadering van 8 oktober in Capelle constateerde de Capelse politie dat de huuractie meer en meer een landelijk karakter begon te krijgen. Nu schaarden de Molukse wijken uit Bovensmilde, Oosterwolde, Barneveld, Lunteren, Vaassen, Zeeland, Krimpen aan den IJssel en Breda zich volledig achter de actie in Capelle. Deze wijken kampten met vergelijkbare problemen omtrend de huur.⁶⁸

De Molukkers in Capelle brachten hun problematiek naar een landelijk niveau waardoor het probleem eindelijk besproken werd binnen de ministeries. Overleg vond plaats tussen vertegenwoordigers van Binnenlandse Zaken, het VROM en het ministerie Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.⁶⁹ Uiteindelijk nam het VROM haar verantwoordelijkheid en maakte zij geld beschikbaar voor een wijkverbeteringsplan.

Voor dit verbeteringsplan werd 6,8 miljoen gulden uitgetrokken, waarvan 1,8 miljoen uit het minderheden budget. Hiervan zou een substantieel deel van de rekening voor het VROM worden weggelegd. Die 6,8 miljoen ging rechtstreeks naar de woningcorporatie met de bedoeling dat zij de woonwijk weer op peil zouden brengen. Eindelijk kwam het rijk in actie, maar was dit ook de gepaste oplossing? Het verbeteringsplan was namelijk samengesteld zonder de Molukse wijkraad in Capelle en bovendien alleen gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de woningen en de leefomgeving.

De schuldproblematiek, die nagenoeg even groot was werd niet gezien als belangrijk genoeg of er werd vanuit gegaan dat die problemen zichzelf wel zouden oplossen wanneer de materiële problemen werden opgelost. Hierdoor bleven bewoners met een huurschuld en te hoge woonlasten zitten.⁷⁰ Door de Molukkers in Capelle werd die 6,8 miljoen gulden beschouwd als een afkoopsom voor het werkelijke probleem: de te hoge woonlasten.⁷¹ De wijk kon verbeterd worden, maar bewoners werden nog steeds met uitzetting bedreigd. Een oplossing voor beide problemen die speelden was het verbeteringsplan dus niet. Het leek er op dat een herhaling plaatsvond van de verhuisperiode. Molukkers werden opnieuw niet betrokken, dit keer in het zoeken naar oplossingen voor de problemen die speelden in de wijk.

---

⁶⁸ Politieverslag Huuractie in Capelle, geschreven 29 november 1983, ACD 1704056. BO 202 480

⁶⁹ Vragen van Es met antwoord Minister Rietkerk, *Marinjo* (1984), 14-16.

⁷⁰ Hoe heeft het zóver kunnen komen? In *Marinjo* (20 maart 1984) vol. 4.

⁷¹ Politierapport Huurkwestie Molukse wijk Capelle a.d. IJssel geschreven 29 november 1983 ACD 1704051. BO 202475

2.4 November – Conflict is nabij

Op twee november 1983 werd de wijkraad uiteindelijk wel door het college van burgemeester en wethouders ontvangen om het wijkverbeteringsplan te bespreken. De wijkraad verklaarde echter dat men over dit plan niet meer wilde praten. Hier vindt de eerste echte botsing tussen de lokale overheid en de Molukse gemeenschap in Capelle aan den IJssel plaatst. De wijkraad was verontwaardigd dat zij pas werd uitgenodigd nadat het wijkverbeteringsplan al klaar lag.

Het actiecomité in Capelle vond dat eerst de belangrijkste eis zoals deze was gepresenteerd in de door hen opgestelde protestnota ingewilligd diende te worden door de Nederlandse regering voordat er overgegaan kon worden tot een serieus gesprek. De belangrijkste eis hield in dat de totale huur over elf jaar teruggebracht diende te worden tot een bedrag van 150 gulden per maand. Het grootste deel van de gemaakte schulden diende door de regering te worden betaald en moest worden gezien als compensatie voor de uit de vroegere KNIL-verhouding voortvloeiende rechten.⁷²

In zijn brief van 3 november 1983 deed de burgemeester van Capelle aan de minister van Binnenlandse Zaken de suggestie om de wijkraad te ontvangen om deze eisen te bespreken. De minister achtte dit niet verstandig. Hij was niet bereid de problematiek in Capelle te bespreken in combinatie met de KNIL-rechten. Voor hem was het KNIL-hoofdstuk al lang een afgesloten hoofdstuk.

*De vraag die de burgemeester stelt heeft betrekking op een gesprek met een delegatie van de wijkraad, handelend over de problematiek over de zogenaamde KNIL-rechten. Ik heb dat verzoek afgewezen omdat het vraagstuk van de zogenaamde KNIL-rechten reeds zo vaak besproken is en afgerond in 1978 bij de behandeling van de Molukkersnota in de Tweede Kamer.*⁷³

Op landelijk niveau wilde men niet spreken over KNIL-rechten, maar voor de Molukkers in Capelle betekende dit dat zij dan voet bij stuk zouden houden. Een conflict was nu echt nabij, want de SVW en het rijk begonnen steeds meer aan te dringen op een harde opstelling van de gemeente. De advocaat van de SVW dreigde bij de burgemeester met een kort

---

⁷² Protestnota Dewan Capelle (Capelle aan den IJssel Juni 1983) p. 7, 1-12.

⁷³ 'Huuractie capelle geslaagd' in Marinjo 84/7 14 juni 1984 blz 14, 24.

geding indien geen politie-assistentie aan de deurwaarder zou worden verleend. Ambtenaar en contactpersoon van de directie minderhedenbeleid van het ministerie van Binnenlandse Zaken adviseerde een harde aanpak. Ook het VROM pleitte voor consequent optreden en ontruimen. Alle betrokken partijen groeiden steeds meer uitelkaar en concensus leek ver te zoeken.

In Marinjo stond dat op 22 november 1983, toen de ME al stond opgesteld, er eigenlijk al een betalingsregeling kon worden getroffen en de door de SVW voorgenomen ontruiming voorkomen kon worden. Wat die regeling precies inhield staat niet beschreven. Alhoewel de gemeente uiteindelijk de partij was die ME ondersteuning had aangevraagd wilde de burgemeester de consequenties van de door de ministeries voorgestelde harde aanpak niet dragen.

In een politierapport van 27 november 1983 staat dat op 22 november een bewoner uit zijn huis zou worden gezet vanwege de forse huurschuld. Door de Molukse gemeenschap werd dit gezien als een provocatie, omdat het degene betrof die de motor achter de huuractie was. De sfeer in de wijk werd omschreven als geladen. Daarnaast werd genoemd dat zo'n 17 andere Molukse wijken de huuractie steunden. In de laatste alinea staat: 'De uitzetting op de 22^e zal dan ook gegarandeerd met gewelddadigheden gepaard gaan. Tevens is dan het kantoor van de SVW niet veilig meer.'⁷⁴

De SVW wilde tot ontruiming over gaan van de woning van het gezin met de hoogste huurschuld, dit betrof zo'n 14.000 gulden. Door de advocaat van de betrokken huurder werd op 21 november 1983 een kort geding aangespannen tegen de SVW. De eis om de ontruiming te verbieden of uit te stellen of een betalingsregeling te treffen, werd door de President van de Rotterdamse rechtbank afgewezen. De rechter bepaalde dat de ontruiming op 22 november door moest gaan. Omdat op 22 november op het laatste moment door de betrokken huurder het volledige aan de verhuurder verschuldigde bedrag werd betaald hoefde de politie niet tot ontruiming over te gaan.⁷⁵ De situatie liep eind november dus met een sissers af.

---

⁷⁴ Huukwestie Capelle rapport geschreven op 29 nov. 1983 ACD 1704047 BO: 202471

⁷⁵ VADA archief, archiefnr. 2729: *Bijstand van de politie bij bijzondere gebeurtenissen: Inschakeling M.E. (Mobiele Eenheid): Rapportage burgermeester van Leeuwen*, 1984, 1-10.

2.5 December – huisuitzettingen met of zonder ME?

Op 6 december maakte de SVW aan de wijkraad in Capelle duidelijk dat alle achterstallige huurpenningen uiterlijk 12 december 1983 moesten zijn betaald. Werd hieraan niet voldaan dan zouden huisuitzettingen het gevolg zijn. Achttien Molukse gezinnen kregen vervolgens een brief van de deurwaarder met daarin de datum van uitzetting in het geval er niet de halve schuld betaald werd en er werd ingestemd dat de rest binnen een jaar afbetaald werd. De achttien uitzettingen zouden worden verdeeld over negen dagen; twee per dag, te beginnen op dinsdag 13 december en te eindigen op vrijdag 23 december.

De gemeentepolitie in Capelle wilde in eerste instantie zelf de deurwaarder assisteren, lukte dit niet dan zou de hulp van de ME worden ingeroepen. In dat geval zouden alle uitzettingen worden verschoven naar 19 en 20 december. Diezelfde avond, op 6 december, leidden bovenstaande bekendmakingen tot diverse bommeldingen en telefonische bedreigingen aan het adres van de burgemeester.⁷⁶ Daarom werd op grond van openbare orde motieven de gevraagde politie-assistentie door de burgemeester uiteindelijk toch geweigerd.

Doordat die politieassistentie niet verleend werd en er wel ‘bloedvergieten’ dreigde durfde de SVW het niet aan om zonder politiebijstand te beginnen aan de huisuitzettingen. Vandaar dat ze de huisuitzettingen vervolgens van 3 tot 6 januari wilden laten plaatsvinden.⁷⁷ Op 29 december werd met de Wijkraad afgesproken dat, indien onverhoopt op 3 januari tot ontruiming zou moeten worden overgegaan, daarbij ter bescherming van de deurwaarder geen ME zou worden ingeschakeld. De Wijkraad beloofde van haar kant er voor te zorgen dat de zaken ordelijk zouden verlopen.⁷⁸

Nadat op 1 en 2 januari 1984 door de wijkraad een demonstratie werd georganiseerd en in dat kader aan de burgemeester een herhaling van de standpunten van de protestnota was overhandigd, vonden tot in de nacht van 2 op 3 januari nog bemiddelingsgesprekken plaats tussen de burgemeester, de wijkraad en hun advocaat en de SVW en hun advocaat.

---

⁷⁶ Logboek Gemeente Politie Capelle a/d IJssel 7 december 1983, CO-nummer: 1704219, Log.nr. BTB 260/83.

⁷⁷ VADA, *Bijstand van de politie bij bijzondere gebeurtenissen: Inschakeling M.E.*, 1984, 1-10.

⁷⁸ *Ibidem*, p.4, 1-10.

Dit alles zonder het door de gemeente nagestreefde resultaat dat ontruiming zouden kunnen worden voorkomen, omdat zij de eisen die in de protestnota stonden niet (in ieder geval niet zonder hulp van de overheid) konden vervullen en de bewoners de hoge kosten van in totaal 30.000 gulden niet in één keer konden ophoesten.

Marcel Antonisse, ANEFO, Protest Molukkers in Capelle aan den IJssel tegen ontruiming woningen ivm huurschuld; toegangswegen versperd, 1 januari 1984

Al met al verklaarde het college van burgemeester en wethouders dat het rijksstandpunt van 1972 tot 1984 bleef, dat de gemeente verantwoordelijk was voor hun eigen problemen en wanneer bewoners weigerden huur te betalen er een harde aanpak gehanteerd moest worden.⁷⁹

Burgemeester van Leeuwen verklaarde in Marinjo dat coördinator minderhedenbeleid Henk Molleman aandrong op een harde lijn: 'Ontruimen die hap', zou hij gezegd hebben.⁸⁰ Ook het IWM vroeg steun op hoger niveau bij de Directie Minderhedenbeleid van Binnenlandse Zaken en hier was opnieuw het antwoord dat het geen landelijke aangelegenheid betrof en het dus het probleem van de lokale overheid

⁷⁹ College B&W Capelle, 'Analyse van feiten en omstandigheden inzake de Molukse problematiek' in Marinjo (6 februari 1984) vol. 3, 1-20, p. 2-3.

⁸⁰ Hoe heeft het zóver kunnen komen? In *Marinjo* (20 maart 1984) vol. 4.

was.⁸¹ De SVW heeft nauwelijks bijgedragen tot het vinden van oplossingen in individuele gevallen. Vanuit hun perspectief werd vooral beleid gevoerd gericht op het innen van de totale huurachterstand ongeacht de specifieke situatie van de bewoners, terwijl zij wel de verantwoordelijkheid hadden over de kwaliteit en het onderhoud van de huizen.

Op 3 januari werden de deurwaarder en de begeleidende politiemensen bekogeld en aangevallen toen zij wilden beginnen met de uithuiszettingen. Dit ging met grof geschut; trottoirtegels, stalen buizen, balken en houten palen werden gebruikt. Hierdoor konden de voorgenomen ontruiming niet plaatsvinden en werden er drie politiemannen en een hond verwond. Dit was voor de burgemeester aanleiding genoeg om de dag daarop de deurwaarders te voorzien van ME begeleiding. Echter was de weerstand van de Molukkers zo gedisciplineerd en gewelddadig dat de situatie voor de ME-ers vrij snel levensbedreigend werd.⁸² Mevrouw Souhuwat-Tomasoa vertelde dat er totaal geen schrik was onder de Molukkers die weerstand boden tegen de huisuitzettingen:

Ze dachten dat ze ons eventjes zomaar hier, met heel die straat, met ME met honden en alles, dat ze ons hier uit huis konden zetten. Nou wij stonden klaar hoor hier! Om het op te vangen. Binnen de kortste keren waren ze weer teruggegaan. Ze kwamen er niet doorheen.⁸³

In totaal waren er tien agenten en negen ME-ers die de deurwaarders assisteerden.⁸⁴ Twee ME-ers werden neergeslagen en op hen werd door Molukkers ingeslagen terwijl zij op de grond lagen. Individueel werd vervolgens door een achttal ME-ers het vuurwapen getrokken (dus niet op commando). Daarbij werd een ME-er door twee Molukkers met wapens aangevallen, als reactie vuurde hij een kogel af maar deze raakte niet één van de Molukkers die hem aanviel, maar iemand anders. Om ruimte te creëren tussen de groep Molukkers en de gewonde op de grond liggende ME-ers stapte de linie ME over de gewonde heen en dreven met getrokken pistool de groep Molukkers 15 meter achterwaarts.

---

⁸¹ 'Topje van de ijsberg' in *Marinjo* (6 februari 1984), vol. 3. 1-20. P. 3.

⁸² VADA archief, archiefnr. 2729: *Bijstand van de politie bij bijzondere gebeurtenissen: Inschakeling M.E. (Mobiële Eenheid): Rapportage burgemeester van Leeuwen*, 1984, p. 4, 1-10.

⁸³ Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty 7 mei 2019

⁸⁴ 'Heftig verzet Zuid-Molukkers tegen ontruiming', *NRC handelsblad*, 3 januari 1984.

Hierna werden de pistolen opgeborgen en trokken de ME-ers zich terug.⁸⁵ Al met al duurde de gehele confrontatie slechts twintig minuten.⁸⁶ De Molukkers lieten niet zomaar over zich heen lopen. Nu was het afwachten wat de volgende stappen zouden zijn want een oplossing voor de problematiek was de politie inval duidelijk niet.

In hoofdstuk twee is de wisselwerking tussen landelijke actoren en lokale actoren beschreven als het gaat om het zoeken naar oplossingen voor de Molukse huisvestingsproblematiek. De reactie op de problematiek in Oostgaarde moest komen vanuit de gemeente Capelle en de SVW omdat de landelijke politiek zijn handen er vanaf trok, maar de manier waarop die reactie moest plaatsvinden werd wel gedirigeerd vanuit de Nederlandse regering. Omdat men op lokaal niveau niet mee leek te geven met de bewoners van Capelle besloten de wijkbewoners zelf de problematiek op te schalen naar het landelijke niveau. Zij wilden niet alleen de huisvestingsproblematiek in Capelle onder de aandacht brengen maar ook de algehele landelijke huisvestingsproblematiek in Molukse wijken. Desalniettemin, leek de overheid alleen geld te willen steken in de materieële verbetering van de wijk. Dit was echter maar een klein deel van de problematiek.

Alle onlusten in de Molukse wijk in Capelle waren voor de bewoners onlosmakelijk verbonden met de nalatige rol van de overheid in de behandelingen van de ex-KNIL soldaten en hun families, maar de overheid wilde dit KNIL-hoofdstuk niet openen. Gepaste oplossingen moesten er komen om conflict te vermijden, maar die passende oplossingen kwamen er niet. Elke partij, de overheid, de gemeente, de SVW en de bewoners bleven voet bij stuk houden waardoor de partijen uitelkaar dreven en er uiteindelijk rellen ontstonden.

---

⁸⁵ VADA, *Bijstand van de politie bij bijzondere gebeurtenissen: Inschakeling M.E.* 1984, p. 5, 1-10.

⁸⁶ 'Gevechten in Molukse wijk. ME moet terug', *Het Vrije Volk: Democratisch Socialistisch dagblad*, 3 januari 1984.

HOOFDSTUK 3 – HOE VERDER NA DE RELLEN?

3.1 Directe reacties op de rellen van 3 en 4 januari

Er kwamen veel reacties op de inval van de ME in de Molukse wijk. Het was dan ook de eerste keer dat de ME met wapens in een woonwijk binnenviel. Ook de overheid was geschrokken van de gebeurtenissen. In dit hoofdstuk zal ik analyseren hoe de overheid zich meer ging bezighouden met het zoeken naar oplossingen voor de benarde situatie in Capelle na de rellen van 3 en 4 januari 1984. Ondertussen nam ook de druk vanuit Capelle, het IWM en de Badan Persatuan toe op de overheid. Actie moest genomen worden om de rust weer te laten wederkeren in Capelle. Na de rellen vonden er alsnog zes uithuiszettingen plaats waarna schietpartijen plaatsvonden.⁸⁷ Voorlopig lag die rust dus nog lang niet in het vooruitzicht.

Één van de kritische reacties op de inval kwam van de Coornhert-Liga, een vereniging voor strafrechtvoming die kritiek uitte naar Binnenlandse Zaken over het optreden van burgemeester van Leeuwen. Zij vonden dat de inval van de ME nooit had mogen plaatsvinden. In een brief van de vereniging naar het ministerie van Binnenlandse Zaken schreven zij: ‘De Liga meent dat het optreden in geen enkele verhouding staat tot het probleem waar het om begonnen is: huurachterstanden. (...) Hij [burgemeester van Leeuwen] heeft bewust het risico genomen dat er door de ME geschoten kon worden, waardoor bij een geldvordering doden hadden kunnen vallen.’⁸⁸

De vereniging vond dat de burgemeester, omdat de openbare orde ernstig in gevaar zou komen, het recht had politiesteun te weigeren. Burgemeester Polak van Amsterdam had dit ook meerde malen geweigerd. Verder zeiden zij dat: ‘Het ministerie van Binnenlandse Zaken er goed aan zou doen om eens te bekijken of de burgemeester nog voor het ambt geschikt was’.⁸⁹ Serieuze aanmerkingen dus over het optreden van de burgemeester.

Een van de reacties vanuit de Molukse gemeenschap was die van dominee Samuel Metiary, voorzitter van de Molukse eenheidspartij de Badan Persatuan. Hij schreef dat er echt iets gedaan moest worden om de situatie in Capelle te deëscalieren:

---

⁸⁷ ‘Regering overweegt huurschuld van Molukkers kwijt te schelden’, *Trouw*, 12 januari 1984.

⁸⁸ VADA archief, archiefnr. 2729: *Bijstand van de politie bij bijzondere gebeurtenissen: Inschakeling M.E. (Mobiele Eenheid): Kritiek Coornhert-Liga in brief naar Ministerie van Binnenlandse Zaken*, 1984, 1-10.

⁸⁹ VADA archief, *Kritiek Coornhert-Liga*, 1984, 1-10.

Ik vind het bepaald niet waard, teminder wanneer wordt bedacht, dat er ondanks alles nog bereidheid bestond voor het treffen van een betalingsregeling en daarom een voor alle partijen aanvaardbare regeling is tot stand te brengen redenen om u te verzoeken: Allereerst, het daarheen te willen doen leiden, dat de betrokken gezinnen de ontruimde woningen opnieuw betrekken en dat van overheidswege in positieve zin wordt bijgedragen aan oplossing van de onderhavige kwestie. Mijn gedachten gaan hierbij uit naar een credietgarantie van de overheid. En ten tweede, een ondersteuningsteam te doen aanwijzen met als taak de Molukse huurschuldproblematiek te bestuderen en rapporteren.⁹⁰

Zoals gezegd door Metiary was er voor de ME inval al overeenstemming tussen de bewoners over het betalen van een deel van de huurachterstand, namelijk 10.000 gulden. Dit bedrag was deels bijelkaar gebracht in een collecte onder geestverwanten. Waar geen overeenstemming over was, was de hoogte van de aanbetaling die de SVW voorstelde. De SVW had het namelijk niet alleen over de huurschuld van 30.000 gulden, maar ook over de kosten van de rente en gerechtelijke procedures waardoor volgens hen de schuld opliep tot 100.000 gulden.⁹¹ Wat de bewoners konden opbrengen wilden zij wel degelijk aanbetalen. Er werd zelfs een laatste optie geopperd om bij de gemeentelijke kredietbank in Rotterdam geld te lenen. De aanbetaling zou kunnen worden voldaan wanneer de gemeente Capelle bereid zou zijn garant te staan, maar burgemeester van Leeuwen verklaarde dat de gemeente hier financieel niet toe in staat zou zijn.⁹²

Ondertussen was de gemeente Capelle druk de gemoederen in Capelle te sussen. Op 9 januari sprak van Leeuwen met korpschef van Weelden, de minister van Binnenlandse Zaken, de minister van Justitie, de commissaris der Koningin en de procureur-generaal. Na afloop was een verklaring uitgegeven waarin de hoop werd uitgesproken dat de veertien verdachten zich zouden melden en er werd besloten dat de politie een gericht onderzoek zou instellen naar de beschietingen die hadden plaatsgevonden. Twee dagen daarna meldden veertien Molukse jongeren zich vrijwillig bij de politie. Op 16 januari bleven er vijf van de veertien jongeren in verzekerde bewaring, de rest werd vrijgelaten na verhoor.⁹³

---

⁹⁰ Marinjo 84/7 14 juni 1984

⁹¹ 'Heftig verzet Zuid-Molukkers tegen ontruiming', *NRC handelsblad*, 3 januari 1984.

⁹² 'Topje van de ijsberg' in *Marinjo* (6 februari 1984), vol. 3. 1-20. P. 3.

⁹³ 'Politie overweegt huurschulden van Molukkers kwijt te schelden', *Trouw*, 12 januari 1984.

Op 20 januari stopte de Capelse wijkraad het overleg met de gemeenteraad. Dit nadat in een Capelse editie van het huis-aan-huis blad de Havenloods een open brief van het college van B&W over de Molukse kwestie was verschenen. De Molukkers vonden dat enkel het geweld van de Molukkers in deze brief werd beschreven en dat het ME-optreden en de KNIL-kwestie onjuist aan bod kwam. De Burgemeester probeerde bovendien volgens de bewoners van Oostgaarde de schuld bij de rijksoverheid en de rechter te leggen.⁹⁴

Als gevolg hiervan begon de wijkraad opnieuw toenadering te zoeken tot de overheid. Dit was vanaf nu haar enige aanspreekpunt om iets gedaan te krijgen. Hierdoor volgde een gesprek met minister van Binnenlandse Zaken Koos Rietkerk eind januari waarin hij toezegde met concrete oplossingen voor de problematiek in Capelle te komen. Hij stond erop dat de gezinnen die uit hun huizen waren gezet zo snel mogelijk weer terug zouden kunnen komen in de wijk.⁹⁵ Helaas was een oplossing vinden in de praktijk veel lastiger dan gedacht, maar de belofte was al gemaakt. De dreigende huisuitzetting van zo'n 96 Molukse gezinnen in Oostgaarde lag ondertussen gevaarlijk op de loer.

De gerechtelijke procedures gingen hoe dan ook in volle vaart door. In totaal waren er maar liefst 45 verdachten aangehouden in verband met alle conflicten die tot dan toe hadden plaatsgevonden in Capelle. Vier verdachte hadden toegegeven betrokken te zijn geweest bij schietpartijen.⁹⁶ Daarnaast waren acht verdachten aangehouden in verband met pogingen tot brandstichting, die zich in december en januari in Capelle aan den IJssel hadden voorgedaan. Waaronder één doelwit het kantoor van de woningbouwcorporatie SVW was. Ten slotte waren 33 verdachten aangehouden in verband met de rellen van 3 en 4 januari. Van hen hadden 24 een bekentenis afgelegd op 6 februari 1984.⁹⁷

---

⁹⁴ 'Molukse wijkraad in Capelle stopt overleg met gemeentebestuur', *NRC Handelsblad*, 20 januari 1984.

⁹⁵ 'Rietkerk wil huurproblemen Molukse wijk aanpakken', *Het Vrije Volk: democratisch-socialistisch dagblad*, 27 januari 1984.

⁹⁶ 'Schietpartijen in Capelle opgelost', *Reformatorisch Dagblad*, 6 februari 1984, <https://www.digibron.nl/search/detail/012e98ae48b6e1013f4d54a7/schietpartijen-in-capelle-opgelost> (28-6-2019).

⁹⁷ 'Schietpartijen in Capelle opgelost', *Reformatorisch Dagblad*, 6 februari 1984, <https://www.digibron.nl/search/detail/012e98ae48b6e1013f4d54a7/schietpartijen-in-capelle-opgelost> (28-6-2019).

3.2 Overheid blijft passief

In Tjenkeh, een Moluks blad, stond een paar dagen na de rellen een interview met één van de leden van de wijkraad Frieda Souhuwat-Tomasoa. Ze sprak haar ergernis uit over dat er zelfs na het conflict en verscheidene concessies vanuit de overheid nog steeds niks gedaan werd. De overheid leek nog steeds niet bereid om te luisteren naar de Molukkers in Capelle. Ondanks de eerder gedane beloftes zich nu actiever in te zetten voor Capelle, bleef de overheid nog steeds passief terwijl zij wist dat de gemeente niks deed om de bewoners te helpen met de huurproblematiek.

*In de loop der jaren hebben wij de woongebreken aangekaart. Daar werd niets aan gedaan. Uiteindelijk zegt de woningstichting dat zij niks konden doen om de bestaande hoge huren terug te draaien. Dat kan alleen volkshuisvesting doen en de gemeente is direct aanspreekbaar als het gaat om de woonproblematiek. De gemeente moet dat oppakken en terugkoppelen naar volkshuisvesting met het verzoek de bestaande huurprijzen terug te draaien.*⁹⁸

De Molukkers in Capelle voelden zich nog steeds onbegrepen door de regering. Dit werd alleen maar versterkt door de onwetendheid die enkele rijksvertegenwoordigers publiekelijk uitdroegen. Nog na de ME-actie noemde Henk Molleman (directeur integratie minderheden op het ministerie van Binnenlandse Zaken) in het VPRO-programma *Welingerichte kringen*, dat de stelling dat in Capelle te veel huur moest worden betaald voor te weinig kwaliteit ‘niet was vastgesteld’. Volgens hem was dat slechts het beeld dat werd opgeroepen. Dat terwijl onderzoek van de Stichting Bouwhulp in Eindhoven al had aangetoond dat de woonlasten van de wijk Oostgaarde in Capelle in relatie tot de kwaliteit van de huizen én in vergelijking met het inkomen van de bewoners veel te hoog waren. Er werd aan huur en gas in Oostgaarde méér betaald dan voor een nieuwbouwwoning elders in die tijd. Eveneens stelde de huuradviescommissie vast dat de huur te hoog was.⁹⁹

De onwetende houding over de situatie in Capelle van een directeur Integratie Minderheden laat zien dat hij zich niet wilde laten informeren over de situatie waar de Molukkers in Capelle zich daadwerkelijk in verkeerden. Dit verklaart ook waarom vertegenwoordigers van Binnenlandse Zaken pas na de politieactie in gesprek wilden gaan

---

⁹⁸ ‘Aanvechten KNIL-rechten moet massaal gebeuren’ in Tjengkeh (1984) 7, nr. 01., 1-16, 4.

⁹⁹ Marinjo 84/4 20maart 1984

met de wijkraad en het actiecomité. Resultaat na de politieactie was dat er meer aandacht voor de Molukse huisvestingspositie ontstond: er werd ingezien dat het in veel Molukse wijken ging om slechte huizen, hoge huren, werkloosheid en lage inkomens. Bovendien werd er ingezien dat er betere huizen en een betere woonomgeving gerealiseerd moesten worden tegen een lagere huur. Linkse partijen pleitten zelfs voor een landelijk ondersteuningsteam Molukse huisvesting. Een idee dat eerder al voorgesteld werd door het IWM, maar waar destijds maar weinig aandacht aan geschonken werd.

Ondanks de toegenomen aandacht voor de Molukse huisvestingskwestie en beloftes die gedaan werden om de uitgezette gezinnen weer in hun huizen te krijgen bleef de overheid star. Zo verklaarde minister Rietkerk van Binnenlandse Zaken dat sommige wensen van de Molukkers in Capelle ‘de grenzen van het redelijke overschreden’. Hij stelde dat ‘Capelle voor zichzelf de wetten wilde instellen’. Verder zei hij weinig te zien in ‘nog een landelijke club’ die zich zou moeten gaan bezighouden met de Molukse huisvesting. Alleen PPR en PSP gaven de Molukse wijkraad in Capelle gelijk in al hun eisen, de rest van de partijen stonden achter de uitspraken van minister Rietkerk.¹⁰⁰

3.2 Vasthouden aan de landelijke aanpak

Alhoewel daadwerkelijke maatregelen maar niet werden genomen door de overheden bleef het actiecomité in Capelle voortborduren op haar landelijk aanpak. Op 21 januari kwamen delegaties van zo’n veertig Molukse wijken bijeen. De vergadering werd georganiseerd door het actiecomité in Capelle. Doel van deze vergadering was het op één lijn krijgen van alle wijken ten aanzien van het huisvestingsbeleid. De Molukse Capellenaren wilden daarnaast ook bespreken hoe, door overleg met de overheid, de KNIL-rechten zouden kunnen worden afgedwongen. Tijdens de vergadering werd besproken hoe landelijk actie gevoerd zou worden.

Toen die problemen er waren hebben wij als wijkraad álle Molukse wijken hier uitgenodigd. We hebben een grote bijeenkomst gehouden en eigenlijk was onze achterliggende gedachte om - wij waren al in contact met commissie Perumahan van het IWM - met Molukkers over heel Nederland een soort van eigen woningcorporatie te starten, maar dan landelijk. Dan alle wijken onder één beheer, commissie Perumahan zou de controle uitvoeren.

---

¹⁰⁰ ‘Kamer steunt regering’ in Marinjo (1984) 09, nr. 01, 1-24, 7-9.

Daarmee, maar dat was meer in stilte onze gedachte, kon je geld veilig stellen voor de strijd [RMS strijd] en we zouden met dat geld meer kunnen bouwen voor ouderen; eigen bejaardenhuisjes zo'n 10 à 20 in een wijk of noem maar op.¹⁰¹

Niet alle wijken stonden volledig achter de wens van het actiecomité Capelle om een landelijke woningstichting op te richten:

Wij kregen ook tegenstand van Assen. Agus Tuparia was fel tegen de gedachte dat we een landelijke woningcorporatie moesten krijgen. Hij zei: 'dat krijgen we nooit voor elkaar'. Hij wist onder andere Bovensmilde te beïnvloeden. Jammer hoor. Ik zei toen nou laten we het eerst proberen. Uiteindelijk is het er dan toch gekomen toen wij hier wel een eigen woningstichting kregen. En toen kwam Smilde bij ons als wijk, en Womerveer kwam. Ik zei nee, want toen bestond inmiddels commissie Perumahan ook niet meer. Ik zei nee jullie hebben de kans gehad om toen met ons samen die strijd aan te gaan en jullie waren fel tegen, van het lukt niet dit, dat niet.¹⁰²

Ik zei toen: 'Kijk ons is het gelukt. En we hebben voordeel in zoveel dingen. Het beleid hier maken we zelf uit, onderhoud, noem maar op, de huurverhogingen, noem maar op. Een en al voordelen.' Maar echt Joaniek als je toen, al was het maar misschien van de 60 woonwijken, al waren het er maar 20 of 30 hè. Als we een overkoepelend orgaan hadden stonden we financieel ook sterker. Hadden we veel meer kunnen doen. Vastgoed bijvoorbeeld, maar vooral economisch zouden we sterker zijn.¹⁰³

Opmerkelijk was dat de Badan Persatuan (de Molukse eenheidsorganisatie) en het IWM niet aanwezig waren bij de bijeenkomst. Van het IWM waren er wel waarnemers aanwezig.¹⁰⁴ 'Metiary zou als predikant tegen de actie zijn, maar als mens en Molukker zou hij geneigd zijn mee te doen met e.e.a.' werd in een politierapport geschreven. Een officieel standpunt van het hoofdbestuur van de Badan Persatuan in de Capelse huurkwestie was er niet.¹⁰⁵ Ook de RMS president in ballingschap, Johannes Manusama keurde de huurinhoudingsactie af.¹⁰⁶ Er kan gesteld worden dat de Badan Persatuan en het IWM de activiteiten van Capelle omtrent de huisvestingsproblematiek wel gedoogden, maar zij deze acties liever niet

---

¹⁰¹ Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty 7 mei 2019

¹⁰² *Ibidem*

¹⁰³ *Ibidem*

¹⁰⁴ Politieverslag Vergadering in Capelle. Geschreven 2 februari 1984, ACD 1713727, BO 203895. 1-65, pp. 44.

¹⁰⁵ Politieverslag Capelse huuractie, geschreven 16 maart 1984, ACD 1721506, BO 204943, 1-65, pp. 49.

¹⁰⁶ Theo Nijenhuis en Edie Peters, 'Metekoy over problemen ZuidMolukkers met de overheid. Een botsing lijkt onvermijdelijk.' *De Volkskrant*, 11 januari 1984.

openlijk steunden. De verhoudingen tussen de Molukse belangenbehartigers op nationaal niveau en de overheid zou dan nog meer op scherp komen te staan.

3.3 Patstelling dreigend om de hoek

Uiteindelijk is de wijkraad in beginsel akkoord kunnen gaan met de terugkeer naar een normale huurverhouding met de woningbouwvereniging, als er tenminste voldaan zou worden aan een aantal door de wijkraad geformuleerde voorwaarden. Van de lijst van veertien voorwaarden werden er aan elf relatief snel tegemoet gekomen. Dat zij akkoord waren gegaan met een normale huurverhouding kwam omdat 96 gezinnen dreigden uit hun huis gezet te worden omdat de SVW nog steeds de procedures tegen de huurweigeraars wilde doorzetten.¹⁰⁷

De drie voorwaarden die het meest lastig waren om na te komen hadden betrekking op de vrees van de bewoners dat de woningen toch nooit definitief in een goede staat zouden kunnen worden gebracht. Zij waren bang dat over een aantal jaren weer teveel huur zou moeten worden betaald voor de slechte kwaliteit van de huizen. De drie resterende voorwaarden waren: dat de huurharmonisatie gehaald werd, dat er een zeker huurplafond werd vastgesteld en dat de huur voor de eerstkomende tien jaar werd bevroren. De wijkraad maakte duidelijk dat dit voor hen breekpunten zouden kunnen zijn.¹⁰⁸

Midden februari 1984 lag een patstelling dreigend om de hoek. Politici leken nog steeds niet bereid te zijn om met passende oplossingen te komen voor de problematiek in Capelle en de vereffening van de huurschulden bleek een loze belofte van minister Rietkerk.¹⁰⁹ Henk Molleman van Binnenlandse Zaken stelde eind februari voor om eerst terug te keren naar de oude huursituatie, voordat er over verdere oplossingen gesproken kon worden. Ergernis was er aan Molukse zijde, omdat er dit keer alleen over financiën werd gesproken. Volgens de Molukkers zou er nu eindelijk eens een algeheel onderzoek gedaan moeten worden naar woonlasten, achterstallig onderhoud en renovatie.¹¹⁰

Gezien de starre houding van de SVW en de Regering, en geen tot weinig steun van landelijke Molukse belangenorganisaties werd de druk door Capelle op de rijksoverheid

---

¹⁰⁷ Edie Peters, 'Woningcorporatie zet procedure Molukse huurweigeraars door', *De Volkskrant*, 3 februari 1984.

¹⁰⁸ Marinjo 84/7 14 juni 1984

¹⁰⁹ 'Rietkerk vereffent Molukse schuld niet', *Trouw*, 11 februari 1984.

¹¹⁰ Politieverslag Huurkwestie Molukse wijk Capelle, geschreven 27 februar 1984, ACD 1719378, BO 204512. 1-65, pp. 46.

opgevoerd. De KNIL-kaart werd opnieuw getrokken. Onder andere het volgende schreef het Actie-Comité Capelle op 24 februari 1984 in een brief naar de Nederlandse regering, de ministeries van Binnenlandse Zaken, Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en Defensie de toenmalige Minister-President Ruud Lubbers persoonlijk, de gemeente Capelle en (in het Maleis) naar alle Molukse wijken in Nederland:

Gelet op de starre houding van de S.V.W. en de Regering, verzoeken wij U om voor de Molukkers in Capelle aan den IJssel een ander woonoord met goede en betaalbare woningen te bouwen. De huur van de woningen mag niet meer zijn dan f 150,00 p.m. en in het woonoord dienen aanwezig te zijn een kerkgebouw en een recreatiezaal. (...) De keuze van de plaats van demobilisatie van de KNIL soldaten was (en is nog steeds) de Molukken. Op grond hiervan beschouwen wij onszelf als zijnde op weg naar de plaats van demobilisatie. Gelet hierop, delen wij U voorts mede, dat wij - in afwachting van het nieuwe woonoord - de Molukse wijk "Oostgaarde" in Capelle aan den IJssel. m.i.v. 9 maart 1984 beschouwen als een "DOORGANGSKAMP".¹¹¹

Minister Rietkerk en staatssecretaris Brokx van Volkshuisvesting leken in eerste instantie niet terug te deinsen van de houding van Capelle. Ze hadden op 8 maart in een gesprek met de Molukse wijkraad kenbaar gemaakt achter de uitspraken van Molleman te staan. Voordat er een oplossing gezocht kon worden moesten de Molukkers eerst huur gaan betalen.¹¹² Daar kwam nog bij dat twee dagen later de kantonrechter uitsprak dat binnen een maand de achterstallige huur betaald moest worden. Eind maart kwam er een verrassende belofte vanuit de overheid, want in deze periode leek ze juist niet toegeeflijk. Volgens het Rijk was sinds 1980 tenonrechte de huurverhoging toegepast op de slecht onderhouden huizen, daarnaast werd er tegemoetgekomen in de achterstallige huursubsidie waardoor het grootste gedeelte van de huurschulden was vereffend.¹¹³

Wederom werd net zoals de eerste belofte van Lubbers, de laatst genoemde ook niet waar gemaakt. De schulden waren nog steeds niet vereffend. Op 5 Juni was de kans op

---

¹¹¹ Brief aktie-komite Vak G Wijk Oostgaarde aan De Regering van het Koninkrijk der Nederlanden, p/a/ de Minister-President, 24 februari 1984. Nummer A/K: 047/84. Onderwerp: verzoek. 1—2. Pp. 2.

¹¹² Edie Peters, 'Gesprek met wijkraad Capelle aan den IJssel. Regering eist hervatting van huurafracht Molukkers', *Volkskrant*, 9 maart 1984.

¹¹³ 'Molukkers: huurgeld terug', *Het Vrije Volk: Democratisch-Socialistisch dagblad*, 30 maart 1984

nieuwe ontruiming en gevaarlijk dichtbij. Volgens de advocaat van de woningbouwvereniging, was de huurachterstand inmiddels opgelopen tot tussen de 400.000 en 500.000 gulden. De bewoners van Oostgarde hadden ondertussen wel hun aanvankelijke eis van 150 gulden per maand ingeruild voor een huur van 350 tot 400 gulden per maand.

Een lastig punt waar discussie over bestond was het tien jaar bevrozen van de huur. Volgens minister Rietkerk tastte dit de rechtsgelijkheid in Nederland aan. De uitspraak van de minister over de 'aantasting van de rechtsgelijkheid' kwam in verschillende krantenartikelen te staan. Een merkwaardige woordkeuze als het gaat om de situatie waar de Molukkers begin jaren vijftig in verkeerden. Als één minderheid in Nederland van de 'aantasting van rechtsgelijkheid' kon spreken waren het wel de Molukkers waarbij de KNIL-rechten niet waren geschonden.¹¹⁴

Het was nu afwachten in hoeverre minister Rietkerk de Molukkers uit Capelle tegemoet wilde komen. De spanning nam al maar toe, helemaal toen op 14 juni door de president van de rechtbank in Rotterdam toegezegd werd dat vier gekraakte huizen in de Molukse wijk op korte termijn ontruimd zouden worden.¹¹⁵ Op 20 juni 1984 leek alles goed af te lopen. De bewoners waren alsnog in grote lijnen akkoord gegaan met de voorstellen van minister Rietkerk. De huren waren verlaagd tot het niveau van 1981, dit betekende een huur van rond de 300 gulden per maand.¹¹⁶ Hoofdstuk 3 ging voornamelijk in op de loze beloftes die vanuit de overheden gemaakt werden. Voldoende aandacht was er wel voor de problematiek, maar passende oplossingen waren lastig te vinden. Consessies moesten er gemaakt worden aan beide kanten. Ondertussen bleef het actiecomité Capelle de druk opvoeren waardoor de overheid toch in beweging kwam. Nog een conflict in Capelle moest in ieder geval ten alle tijden vermeden worden.

---

¹¹⁴ 'Huurconflict bewoners Molukse wijk in Capelle nog niet opgelost', *NRC Handelsblad*, 5 juni 1984.

¹¹⁵ 'Gekraakte huizen Capelle zullen door Molukkers ontruimd worden', *NRC Handelsblad*, 15 juni 1984.

¹¹⁶ 'Molukkers in Capelle gaan weer normale huur betalen', *De Volkskrant*, 10 juni 1984.

HOOFDSTUK 4 – OPWEG NAAR EEN BETERE TOEKOMST

4.1 Afspraken overheid met Capelle

In hoofdstuk 1 tot en met 3 is aangetoond dat keer op keer een passieve houding werd aangenomen door de overheid in de zaak Capelle. Een wijkverbeteringsplan was opgesteld, maar wederom zonder vertegenwoordigers van de wijkbewoners en bovendien was het slechts een lapmiddel. Een structurele, lange termijn oplossing was het niet bepaald. Dit hoofdstuk gaat in op de gemaakte afspraken vanaf 1984 en de concrete stappen die dan toch vanaf 1986 gemaakt werden en wél effect hadden. De nasleep van de rellen wordt besproken. Wat waren de uitkomsten en de gevolgen op lange termijn van de rellen?

Minister Rietkerk van Binnenlandse Zaken had zijn bemiddeling in het huurconflict tussen de Molukse wijkraad van Capelle aan den IJssel, de woningbouwvereniging SVW en het bestuur van deze gemeente pas officieel afgerond op 30 juli 1984 in een landelijk persbericht. De drie partijen hadden de afspraken, die de bewindsman aan hun had voorgelegd, ondertekend. Overeengekomen was het volgende:

De woningbouwvereniging bepaalt de omvang van de huurschulden op basis van de vonnissen die de kantonrechter in Rotterdam heeft gewezen. Zij houdt rekening met het achterwege laten van huurverhogingen vanaf 1 november 1980, respectievelijk met toegestane individuele huurmatiging van 1983 - 1984. Ten tweede zal de de woningbouwvereniging met de huurders, waartegen reeds voor het begin van de huurweigeringsactie uitzettingsvonnissen bestaan, schuldaflossingsregelingen treffen, gebaseerd op de individuele draagkracht van de betrokkenen. Ten derde moet de huurschuld binnen drie jaar afbetaald zijn. Ten vierde zal de woningbouwvereniging met bewoners die aan hun verplichtingen hebben voldaan of hiervoor een regeling hebben getroffen desgewenst een nieuwe huurovereenkomst sluiten. Dit geldt ook voor de zes huurders die begin januari 1984 hun woning moesten ontruimen. Ten vijfde zal de woningbouwvereniging de gebreken aan de woningen in vak G van de wijk Oostgaarde laten herstellen en de gemeente zal de grond in deze wijk laten ophogen. Ten zesde zal een aantal herstelwerkzaamheden worden uitgevoerd met behulp van een werkgelegenheidsproject voor werkloze Capelse Molukkers. Dit project zal onder regie staan van de woningbouwvereniging. Ook de gemeente zal bij de uitvoering van de werkzaamheden voor het herstel van de wijk zo mogelijk Molukse werklozen inschakelen. Ten zevende zal de gemeente voor de duur van de herstelwerkzaamheden aan de wijk en de woningen een Molukse contactfunctionaris in dienst nemen in het kader van de werkverruimende maatregel. Tenslotte zal het ministerie van Binnenlandse zal in december 1984 de gemaakte afspraken met de drie betrokken partijen evalueren.¹¹⁷

---

¹¹⁷ Overeenstemming in huurconflict Molukkers Capelle aan den IJssel, Persbericht ministerie van Buitenlandse Zaken. Afdeling voorlichting, persberichtnr. L530. 30 juli 1984.

Er waren nu echt zwart op wit afspraken gemaakt. Toch was twee jaar later, in 1986, noch de gemeente, noch de woningbouwvereniging gestart met het herstellen van gebreken tot frustratie van het actiecomité in Capelle. Daarop kwam nog dat een aantal huurders een brief toegestuurd hadden gekregen van het advocatenkantoor Sandberg CS Rotterdam, met het dringende verzoek om de huurachterstand binnen 14 dagen te betalen.¹¹⁸

Midden oktober 1985 waren er wel door de gemeente ophogingswerkzaamheden in de wijk verricht. Daarbij bleek toen dat een deel van de fundering bloot lag en dat van funderingspalen het cement was afgevallen. Dit wees op betonrot en mogelijk ook op bouwconstructiefouten. Onderzoek van het Nederlands Christelijk Instituut Volkshuisvesting (NCIV) bevestigde dit. Tijdens de onderhandelingen om de problematiek op te lossen kwamen forse bedragen op tafel. Zo zou renovatie 67.000 gulden per woning kosten, in totaal dus 16 miljoen gulden. Volgens de gemeente zou maar liefst vier miljoen gulden uitgetrokken moeten worden voor betonrot en 12 miljoen voor woning renovatie. De woningbouwvereniging noemde een veel hoger bedrag namelijk 30 à 40 miljoen gulden voor het repareren van betonrot en daarop nog 6 miljoen gulden voor het corrigeren van bouwconstructiefouten.

De toren hoge bedragen leidde tot het heen en weer schuiven van de verantwoordelijkheid voor deze problematiek tussen de gemeente Capelle en de woningbouwvereniging Prins Alexander. Dit resulteerde vervolgens in een kort geding dat de gemeente indiende op 3 januari 1986. De Molukkers uit Capelle, die bij dit kort geding aanwezig waren, hoorden op dat moment pas van het bestaan van het rapport dat was opgemaakt door het NCIV. Op 6, 10, 12 en 13 januari 1986 werd het IWM ingeschakeld en vond overleg met de gemeente Capelle plaats. Tevens werd door de Molukse bewoners geëist dat zij een onderzoek wilden naar de toestand van de bouwconstructies onder de woningen en dat vertegenwoordigers van de Molukse gemeenschap in Capelle dit keer wel betrokken zouden worden bij de uitvoering hiervan.

---

¹¹⁸ Brief molukse wijkraad 6 januari 1986 aan woningstichting prins alexander. In marinjo 12 februari 1986 02 nr. 01. Blz 14 van 1-16.

Negen miljoen gulden had het ministerie van Volkshuisvesting vervolgens toegezegd om de wijk weer te herstellen nadat bleek dat de funderingen aan het rotten waren. SVW was inmiddels financieel aan de grond genageld. Ook werd er een bouwteam met Molukkers en Nederlanders uit Oostgaarde gevormd. De bewoners werden nu echt betrokken. Hoe dan ook, in 1988 was er nog steeds geen start aan het herstel van de huizen omdat het saneringsproject vijf miljoen gulden meer zou gaan kosten dan begroot was. De bodem was ondertussen wel opgehoogd en de tuinen, bergingen en carports waren opgeknapt. De huizen nog steeds niet hersteld en Molukkers in de wijk dreigden opnieuw tot actie over te gaan.¹¹⁹

Beeldarchief Gemeente Capelle, *Het ophogen van de bestrating in de Molukse wijk. Afgraven van Banda Neira* 46 (1986), Vervaardige: J.A. Balke

Uiteindelijk werd de problematiek met de huren pas afgerond in 1993 toen na de jarenlange strijd van de Molukse bewoners de SVW met hen overeenstemming bereikte over de huurachterstanden en het beheer van de 156 woningen. In ruil voor 'een gedisciplineerd huurbetalingsgedrag' kreeg de Molukse gemeenschap op experimentele basis vanaf 1 juli 1993 de woningen in eigen beheer onder stichting Walang.¹²⁰ Over Walang zal ik aan het eind van dit hoofdstuk verder uitweiden.

---

¹¹⁹ Runa Hellinga, 'Problemen Capelse Molukkerswijk nog lang niet opgelost', *Dagblad van het Noorden*, 5 februari 1987.

¹²⁰ 'Huurconflict opgelost', *Het Parool*, 3 februari 1993.

4.2 Metiary-Lubbers overeenkomst

Afspraken werden gemaakt tussen de lokale overheid in Capelle en de Molukse bewoners, maar de rellen en alle onderhandelingen die daar uit voortkwamen waren op den duur eveneens een directe aanleiding voor de overheid om iets concreets te doen aan de verbetering van de positie van Molukkers in de Nederlandse samenleving. In 1986, tekenden minister president Ruud Lubbers en dominee en voorzitter van de Badan Persatuan Samuel Metiary uit Assen een overeenkomst. De overeenkomst, die de Metiary-Lubbers overeenkomst werd genoemd, bevatte verschillende toezeggingen waaronder een duizend banenplan, een Moluks museum, geld voor renovatie van Molukse kerken en huizen, een erepenning voor de eerste generatie die in dienst van het KNIL hadden gezeten en eveneens een uitkering voor hen. Hiermee werd een soort inhaaloperatie uitgevoerd op alle beleidsterreinen waar Molukkers een structurele achterstand hadden. In ruil hiervoor moest de Molukse gemeenschap een helpende hand bieden in de huisvestingsproblematiek, de renovatie van woningen en kerken in de Molukse wijken en zij zouden geen issue meer maken van de KNIL-rechten.¹²¹

Een vraag die opkwam tijdens het maken van deze analyse was of de conflicten begin januari in Oostgaarde hebben geleid tot de gemaakte afspraken in 1986. Zowel de afspraken op lokaal niveau tussen de gemeente Capelle, de SVW en de Molukse gemeenschap in Capelle als op landelijk niveau met de Metiary-Lubbers overeenkomst. Frieda Souhuwat-Tomasoa zei hier het volgende over:

Wij hebben als wijkraad, naar aanleiding van die problematiek, heel die KNIL-situatie in een soort van boekwerk opgestuurd naar Rietkerk. Rietkerk is degene die toen met ons wilde beginnen over het verdriet. In de besprekingen daarna is dat doorgevoerd door de Badan Persatuan, maar het is eigenlijk – en daar blijf ik aan vasthouden – dat is de opstart geweest. Dat is van ons uit geboren. Die pijnpunten, later die genoegdoening, Metiary-Lubbers. Dat is waar. Helemaal waar. Ik sta daar volledig achter.¹²²

---

¹²¹ Henk Smeets en Fridus Steijlen, *In Nederland gebleven* (Amsterdam 2006), 302-305.

¹²² Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty, 7 mei 2019 te Capelle

Wij hebben minister Rietkerk van Binnenlandse Zaken gesproken over de moeilijkheden van Molukkers in Capelle aan den IJssel. Deze moeilijkheden leidden uiteindelijk tot de echte onderhandelingen. Dat heeft Rietkerk zelf gezegd. Ik weet dat zeker! Via onze problematiek heeft dat geleid tot erkenning van de regering. Maar nogmaals als wij dat niet hadden gedaan in 1984 en onze poot niet stijf hadden gehouden in zoveel zaken, weet ik zeker dat er niets gebeurd was. Dus ons opstandje heeft toch geleid tot iets groots en dat is toch de tegemoetkoming in de KNIL-pijnpunten.¹²³

Ook zei mevrouw Souhuwat-Tomasoa in haar interview met mij dat zonder de Molukse organen die destijds zo actief waren, de tegemoetkomingen van de Metiary-Lubbers overeenkomst niet zouden zijn ontstaan. Als aanvulling daarop zei Sam Hitipeuw in zijn interview met de werkgroep Capelle dat Remy Matulesy, Raymond Risamenapatty en hijzelf zich “knoerthard” hadden ingezet voor de positie van Molukkers in Nederland namens de Badan Persatuan en het IWM. Dit was echter heel moeilijk op diplomatiek vlak. Na de rellen op 3 en 4 januari 1984 zei Lubbers publiekelijk: “Dat nooit meer”. Lubbers zette zich persoonlijk in om de gezamenlijke verklaring te realiseren en dat ondanks dat Capelle geen domeinwijk was de gebeurtenissen in januari 1984 van invloed waren op de afweging die gemaakt moest worden bij de regering. Er kan dus gesteld worden dat het de het ene proces het andere proces heeft aangesterkt. Waren er geen rellen dan geen Metiary-Lubbers overeenkomst. Waren er geen actieve, nationale belangenorganisatie dan ook geen overeenkomst. Beide waren essentieel in het hele emancipatieproces.

De gezamenlijke verklaring had het doel om allerlei structurele achterstanden recht te trekken. Want dan pas hadden wij [Molukkers] een gelijke kans. En dat dreigde fout te lopen. Lubbers heeft daar uiteindelijk zelf de besluiten over genomen. Wij hebben daar toen met zijn overlijden nog de aandacht aan geschonken door hem nogmaals te bedanken. Hij heeft toen gezegd dat de actie in Capelle uiteindelijk van invloed is geweest en dat je het niet los van elkaar kunt zien.

---

¹²³ Interview Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty, 7 mei 2019 te Capelle

4.3 Stichting Walang, een nieuw begin

Door de totstandkoming van de Metiary-Lubbers overeenkomst werd er op landelijk niveau veel gedaan om de achtergestelde positie van Molukkers te verbeteren. In Capelle zelf heeft de Molukse medezeggenschap als het om huisvesting gaat pas echt vorm gekregen vanaf 1993 toen SVW het beheer van de woningen overdroeg aan Walang. Walang was in eerste instantie slechts een bewonerszelfbeheer experiment en werd pas later een stichting. Om meer te weten te komen over de invloed die het huurconflict van destijds gehad heeft op de Molukse wijk en de woningstichting van nu, heb ik gesproken met Peter Bos, (tijdelijk) voorzitter, secretaris en penningmeester van stichting Walang.

Sam Hitipeuw, huidig voorzitter van Walang (tijdelijk afgetreden wegens ziekte) vertelde in het interview met de werkgroep van Capelle, dat er bij de oprichting van Walang zeven miljoen gulden aan achterstallige huren, die toen met de huuractie waren achtergehouden, werden kwijtgescholden. Walang was toen nog de beheerder in plaats van de feitelijke eigenaar, omdat zij op dat moment economisch eigenaar waren en nog niet juridisch eigenaar. De eigendomsoverdracht vond pas plaats in 1998.¹²⁴

De Molukse gemeenschap in Capelle kon nu met een schone lei beginnen. Uiteraard was de wens voor de bewoners om de huur zo laag mogelijk te houden. Dit stond per slot van rekening in de protestnota van het actiecomité. De Molukse gemeenschap in Capelle kwam zelf met een uitzonderlijke oplossing om de huur daadwerkelijk tien jaar gematigd te kunnen houden. Deze oplossing hield in dat een deel van de woningen op vrijwillige basis door de bewoners zelf werden gekocht. Vervolgens werd de verkoopopbrengst aangewend om de huur te matigen. Een oplossing zoals deze was slechts mogelijk als er sprake was van loyaliteit, lotsverbondheid en onderlinge solidariteit binnen de wijk.

Veertig woningen hadden we verkocht, zoals dat heet, onder maatschappelijk verbonden eigendom. Dus dat is niet zomaar een vrije verkoop. De kopers hebben een voordeel van een fiscale aftrekking enzovoorts, maar die woningen hebben we heel goedkoop verkocht. Het is geen individuele verdiensten van de koper maar van de gemeenschap. Zij hebben het kunnen kopen omdat de gemeenschap er hier samen voor geknukt heeft.¹²⁵

---

¹²⁴ Interview Werkgroep gedenkboek Capelle met voorzitter Walang Sam Hitipeuw 30 januari 2019

¹²⁵ *Ibidem*

Na ongeveer tien jaar begonnen de lage huren ten goede te gaan aan een gezonde exploitatie. Het bestuur van Walang wilde daarom rond 2001 en 2002 de huren jaarlijks iets verhogen boven de trendmatige huurverhogingen. Walang kreeg daar echter geen toestemming voor van Havensteder. Ook aflossing van de oorspronkelijke bouwlening kon niet meer worden voldaan waardoor de druk op de woningtoewijzingsregels werd opgevoerd. De woningtoewijzingsregels zijn erg belangrijk voor de Molukkers, aangezien zij graag alleen met Molukkers in de Molukse wijk wilden wonen gezien de huisvestingsgeschiedenis.¹²⁶

Walang leek langzamerhand in een lastig pakket verzeild te raken. Alhoewel het Walang wel was gelukt in de statuten te laten zetten dat alleen mensen die een sociale en culturele binding hebben met de gemeenschap in de Molukse wijk mogen wonen, zaten zij alsnog met het probleem van de lage huren. Walang is geen toegelaten instelling en kan dus geen gebruikmaken van voordelige leningsrente waarover woningcorporaties wel beschikken en heeft daarom nog steeds moeite met het uittesteden budget.¹²⁷

Een bijkomend probleem is dat de laatste renovatie in de wijk plaatsvond in 1993 en dus dienen oude materialen vervangen te worden door bijvoorbeeld dubbelglas en nieuw isolatiemateriaal. Ook de doorstroming in de wijk dient bevorderd te worden. Er wordt nu gekeken of een viertal gezinswoningen zo kunnen worden aangepast dat deze op te delen zijn in twee appartementen om de doorstroming van bewoners in de wijk te bevorderen en te voorkomen dat de eerste generatie ouderen die alleenstaand zijn niet een hele gezinswoning bezet houden.¹²⁸

Momenteel is stichting Walang beheerder van de 116 huurwoningen en 38 koopwoningen. Met de betalingsdiscipline van de huren en de premie casco gaat het gelukkig de goede kant op. In december 2018 was er nog maar één dossier met een vonnis op voorraad en het merendeel van de huurachterstanden is geregeld in betalingsregelingen die wisselend worden nagekomen. De laatste acht jaar is er een positieve ontwikkeling te zien in het betaalgedrag van de huurders en de woningeigenaren. In 2018 zijn twee percentages huurverhoging aangezegd bij 18 woningen met 5,4% en bij 98 woningen met

---

¹²⁶ Interview Werkgroep gedenkboek Capelle met voorzitter Walang Sam Hitipeuw 30 januari 2019

¹²⁷ Walang, '25 jaar Walang' in Walang Nieuws (juni 2018) 3, 1-12.

¹²⁸ *Ibidem*

3,9%. Tegenwoordig bepaald namelijk de hoogte van het inkomen van een huishouden de huurverhoging.¹²⁹

Een andere positieve ontwikkeling is het recent gestartte duurzaamheidsproject, via dit project zou de huurprijs opgehoogd kunnen worden. Op het moment zijn ze bezig met huis aan huis bezoeken om de mensen hierover in te lichten. Ook zijn er inloopuren om bewoners toe te lichten over het aanvragen van huurtoeslag. Voor het renovatie-, herbebouwings- en duurzaamheidsproject zal Walang rond de 16 miljoen euro moeten hebben anders is er een kans dat Walang niet kan voortbestaan en de woningen eigendom worden van Havensteder. Deze volkshuisvestingorganisatie heeft er echter geen belang bij om zich te houden aan de sociaal-economische en culturele normen in de wijk en zal de huur waarschijnlijk in één ruk verhogen naar zo'n 800 euro per maand.¹³⁰

Dit laatste hoofdstuk toonde aan dat er in de zomer van 1984 eindelijk duidelijke afspraken kwamen tussen Capelle en de overheid over het verbeteren van de leefbaarheid in de woonwijk in Oostgaarde. Renovatie van de wijk bracht echter hoge kosten met zich mee waardoor de verantwoordelijkheid voor de bekostiging heen en weer werd geschoven tussen de gemeente en de SVW. Op landelijk niveau verliep het veel soepeler, waarschijnlijk door de persoonlijke inzet van premier Lubbers destijds. In Capelle ging pas in 1993 de medezeggenschap van Molukkers echt wegen toen Walang werd opgericht en Molukkers betrokken waren bij het beheer en onderhoud. Vandaag de dag zijn echter nog steeds de gevolgen van het conflict voelbaar. Walang heeft moeite om te overleven vanwege de lage huren die zij innen.

Project Indische Buurten, *De straat Banda Neira in de Molukse wijk te Capelle* (3 september 2015), vervaardiger: Dick Rozing

¹²⁹ Walang, '25 jaar Walang' in *Walang Nieuws* (juni 2018) 3, 1-12

¹³⁰ *Ibidem*

CONCLUSIE

Doel van deze analyse was om meer inzicht te krijgen in de aanloop en de nasleep van de rellen die in 1984 hadden plaatsgevonden en een completer beeld te krijgen van het conflict zelf. Om zoveel mogelijk kanten van het verhaal te belichten heb ik getracht antwoord te vinden op de vraag welke rol zowel lokaal- en nationaal beleid als Molukse en niet-Molukse lokale en nationale actoren hebben gespeeld in de totstandkoming, het verloop en de gevolgen van het conflict in Capelle aan den IJssel.

Uit mijn onderzoek bleek dat de aanloop naar het conflict tot stand kwam door verschillende frustraties die speelden onder de Molukse gemeenschap in Capelle. Vanaf de aankomst in Nederland is er voor de Molukse gemeenschap nooit een reële keuze geweest, de eerste generatie en de tweede generatie Molukkers met hen zijn keer op keer in een nieuwe huisvestingssituatie gemanoeuvreed door de overheid. De bewoners van IJsseloord hadden al in kampen als Vught en Tiel gewoond voordat zij in IJsseloord terecht kwamen en werd daarna gepusht door de gemeente om over te gaan naar een woonwijk waar de bewoners na veel twijfel uiteindelijk achter stonden.

De huizen in Oostgaarde leken in eerste instantie een mooi nieuw onderkomen vergeleken met de barakkenkampen, maar al snel bleken de Molukse huishoudens ondergedompeld in de problemen. De bewoners gingen zich afvragen: Maar wacht eens even? Hoe ben ik in deze situatie verzeild geraakt? Uiteindelijk heeft de staat als werkgever de Molukse soldaten en hun families hierheen gehaald met de gedachte hier tijdelijk te zijn. Uiteraard verwachtten de Molukse soldaten destijds ook niet op slaande voet ontslagen te worden bij aankomst. Vandaar dat de Molukse gemeenschap vond dat de verantwoordelijkheid voor goede de huisvesting van de Molukse gemeenschap vooral bij de overheid lag. De overheid echter had vanaf 1972 al haar handen afgetrokken van de wijk in Capelle, omdat zij niet onder domeinen viel.

De bewoners waren gefrustreerd, begin jaren tachtig speelden er sociale problemen, huurproblematiek en materiële problemen die inmiddels boven het hoofd van de gemeente waren gegroeid. Dat er geen oplossingen werden gevonden om de situatie te verbeteren op lokaal niveau en op nationaal niveau maakte dat de Molukse wijk in Capelle een kruitvat werd dat op ieder moment kon ontploffen. Alle problemen kwamen eigenlijk voort uit één

beslissende factor en dat was dat de Molukkers niet of nauwelijks betrokken waren geweest in het hele herhuisvestingproces en de totstandkoming van de nieuwe wijk. Zij werden in de fase voor de verhuizing uit het kamp onwetend gelaten over de totstandkoming van de wijk. Capelle begon symbool te staan voor de Molukse gemeenschap en haar zwakke positie in de Nederlandse Maatschappij. Alhoewel het IWM al eerder aanstuurde bij de overheid op het serieus nemen van de Molukse huisvestingsproblematiek werd daar door de overheid geen gehoor aan gegeven. Bij gebrek aan kennis om andere diplomatieke stappen te nemen toen alle gebreken aan het licht kwamen en omdat er geen passende oplossingen vanuit de overheden in het vooruitzicht lagen, stapte de bewoners over op harde, gewelddadige weerstand in 1984.

Na de rellen besloot de overheid meer aandacht te schenken aan de problematiek, maar niet gelijk meer initiatief te nemen. De ME-inval in de wijk had namelijk veel kritiek teweeg gebracht en er was publieke bekend dat de overheid had aangedrongen op een harde aanpak. Een nieuw conflict moest ten alle tijden vermeden worden. Gekeken werd nu naar oplossingen vanuit het rijk, maar dit bleek lastiger dan gedacht. Ondertussen voerde Capelle de druk op en het actiecomité bleef voet bij stuk houden over de wooneisen. Vanaf 1986 werden er dan toch uiteindelijk concrete stappen genomen door de overheid omdat een nieuw conflict op de loer lag en de gemeente ondertussen al door het actiecomité afgeschreven was als het ging om de huisvestingsonderhandelingen. De Metiary-Lubbers overeenkomst kwam tot stand en garandeerde een betere toekomst voor de Molukse gemeenschap. In Capelle werd een saneringsplan uitgevoerd vanaf 1985 en vanaf 1993 kwamen de woningen onder beheer van Molukse Woningstichting Walang.

Uit de analyse is gebleken dat politici en overheidsvertegenwoordigers op een landelijk niveau zich pas in de huisvestingskwestie begonnen te mengen toen de rellen al gepasseerd waren en nieuwe conflicten op de loer lagen. 'Dat nooit meer', waren de woorden van premier Lubbers. Politici als Rietveld en Lubbers leken nu persoonlijk mee te helpen zoeken naar compromissen en tegemoetkomingen. Molukkers zoals Remy Matulesy, Raymond Risamenapatty en Sam Hitipeuw waren als vertegenwoordigers van het IWM en de Badan Persatuan op diplomatieke wijze al in de jaren zeventig bezig met het overhalen van de overheid tot het nemen van maatregelen als het ging om de Molukse huisvestingproblematiek. Ondanks alle pogingen van het IWM kwam de overheid pas echt in

beweging na de rellen op 3 en 4 januari 1984. De Metiary-Lubbers overeenkomst had nooit kunnen ontstaan als deze protesten niet hadden plaatsgevonden.

Die concrete oplossingen kwamen er omdat het actiecomité in Capelle gebruik maakte van de situatie waar de Molukse gemeenschap in de wijk na de rellen in verkeerde. Er was een duidelijk verschil tussen Capelle en andere Molukse wijken, dat mogelijk maakte dat zij de mogelijkheid hadden de KNIL-rechten er bij te halen. Dat verschil zat hem in het feit dat bovenop de bestaande ergernissen zoals de niet nagekomen KNIL-rechten, nog de problemen kwamen van nieuwe woningen in Oostgaarde die van alles bleken te mankeren. Het actiecomité in Capelle gebruikte de slechte huisvestingssituatie als extra strijdmiddel om een betere positie van Molukkers in de Nederlandse samenleving te realiseren via tegemoetkomingen die eindelijk eens het onrecht compenseerden dat de eerste generatie was aangedaan door de overheid. Vervolgens droegen het IWM en de Badan Persatuan bij aan de inhoud die de tegemoetkomingen gingen krijgen, maar de daadwerkelijke aandacht was pas echt gevestigd op deze tegemoetkomingen na de gebeurtenissen in Capelle.

Verder onderzoek naar de Molukse huisvestingsproblematiek die vooral in de jaren zeventig en tachtig speelde kan gedaan worden in het archief van het IWM dat in beschikking is van het Museum Maluku. Ik ben zelf niet in dit specifieke archief geweest, omdat ik materiaal van het IWM gebruikt heb dat ik van Raymond Risamenapatty heb gekregen en ik heb het informatiebulletin van het IWM gebruikt waar vaak verwezen werd naar officiële stukken van het inspraakorgaan zelf. Verder wordt naar alle verwachting dit jaar nog het archief van de Badan Persatuan in het Drents Archief openbaar gemaakt. De verdere rol van deze organisaties zou dus nog uitgebreider kunnen worden. Ook kan de rol van de overheid verder onderzocht worden, omdat ik geen gebruik heb gemaakt van het materiaal in het Nationaal Archief te Den Haag. Mijn focus lag vooral op de wisselwerking en correspondentie tussen de lokale en nationale overheid.

REFERENTIES

Primaire bronnen

Interviews

Interview Werkgroep gedenkboek Capelle met voorzitter Walang, Sam Hitipeuw, 30 januari 2019 te Capelle aan den IJssel

Interview met Frieda Souhuwat-Tomasoa en Raymond Risamenapatty op 7 mei 2019 te Capelle aan den IJssel

Online Nieuwsartikel

NOS, Huis in Molukse wijk beklad, deel bewoners tegen komst niet-Molukkers (1 april 2019)
<https://nos.nl/artikel/2278526-huis-in-molukse-wijk-maastricht-beklad-deel-bewoners-tegen-komst-niet-molukkers.html>, (15 juni 2019).

Krantenartikelen

Bakker, Alexander, 'Capelse wijk verzakte al tijdens de bouw', *Het Vrije Volk: Democratisch-socialistisch dagblad*, 23 december 1985.

Nijenhuis, Theo en Edie Peters, 'Metekoy over problemen ZuidMolukkers met de overheid. Een botsing lijkt onvermijdelijk.' *De Volkskrant*, 11 januari 1984.

Peters, Edie, 'Woningcorporatie zet procedure Molukse huurweigeraars door', *De Volkskrant*, 3 februari 1984.

Peters, Edie, 'Gesprek met wijkraad Capelle aan den IJssel. Regering eist hervatting van huurafdracht Molukkers', *Volkskrant*, 9 maart 1984.

Hellinga, Runa, 'Problemen Capelse Molukkerswijk nog lang niet opgelost', *Dagblad van het Noorden*, 5 februari 1987.

'Buurt vreest Zuid-Moluks jeugdcentrum', *Het Vrije Volk*, 11 december 1975.

'Extra politie voor gemeenten met Molukkers', *NRC Handelsblad*, 30 december 1977.

'Molukkers: huurgeld terug', *Het Vrije Volk: Democratisch-Socialistisch dagblad*, 30 maart 1984.

'Huurconflict bewoners Molukse wijk in Capelle nog niet opgelost', *NRC Handelsblad*, 5 juni 1984.

'Molukkers in Capelle gaan weer normale huur betalen', *De Volkskrant*, 10 juni 1984.

'Gekraakte huizen Capelle zullen door Molukkers ontruimd worden', *NRC Handelsblad*, 15 juni 1984.

'Heftig verzet Zuid-Molukkers tegen ontruiming', *NRC handelsblad*, 3 januari 1984.

'Gevechten in Molukse wijk. ME moet terug', *Het Vrije Volk: Democratisch Socialistisch dagblad*, 3 januari 1984.

'Geen nieuwe uitzettingen Molukkers, *Het Vrije Volk: Democratisch-Socialistisch Dagblad*, 7 januari 1984.

'Regering overweegt huurschuld van Molukkers kwijt te schelden', *Trouw*, 12 januari 1984.

'Molukse wijkraad in Capelle stopt overleg met gemeentebestuur', *NRC Handelsblad*, 20 januari 1984.

'Rietkerk wil huurproblemen Molukse wijk aanpakken', *Het Vrije Volk: democratisch-socialistisch dagblad*, 27 januari 1984.

'Schietpartijen in Capelle opgelost', *Reformatorisch Dagblad*, 6 februari 1984,
<https://www.digibron.nl/search/detail/012e98ae48b6e1013f4d54a7/schietpartijen-in-capelle-opgelost> (28-6-2019).

'Rietkerk vereffent Molukse schuld niet', *Trouw*, 11 februari 1984.

'Huurconflict opgelost', *Het Parool*, 3 februari 1993.

Tijdschriftartikelen

van Berkel-Otterspeer, Janny en Wim van den Bremen, 'Janny van Berkel ontmoet Julius Huliselan', *Tijdschrift Historische Vereniging Capelle aan den IJssel* 21 (2007) 1.

Walang, '25 jaar Walang' in *Walang Nieuws* (juni 2018) 3, 1-12, 2.

Weyling, Paul, 'Woonoord "Ijsseloord", een Moluks dorp op Capelse bodem', *HVC Nieuwsbrief* 20 (2006) 4.

'Aanvechten KNIL-rechten moet massaal gebeuren', *Tjengkeh* 7(1984) 1, 1-16.

Tijdschriftartikelen Marinjo, informatiebulletin IWM

'Huuractie Capelle geslaagd', *Marinjo* 84 (14 juni 1984) 7, 1-24.

'Hoe heeft het zóver kunnen komen?', *Marinjo* (20 maart 1984) 4.

Brief gemeentewerken 15 februari 1972 in 'Capelle nog erger dan verwacht', *Marinjo* 1 (20 januari 1986)1, 1-16.

'Onderzoek Molukse huisvesting mislukt', *Marinjo* 9 (17 september 1984) 1, 1-24.

'Topje van de ijsberg', *Marinjo* (6 februari 1984) 3, 1-20.

College B&W Capelle, 'Analyse van feiten en omstandigheden inzake de Molukse problematiek' in: 'Topje van de ijsberg', *Marinjo* (6 februari 1984) 3, 1-20, aldaar 16,18.

Vragen van het lid Van Es (Pacifistisch Socialistische Partij) over ontruiming in de Molukse wijk te Capelle aan den IJssel (ingezonden 10 januari 1984) met antwoord van minister Rietkerk van Binnenlandse Zaken op 26 januari 1984, *Marinjo* 4 (20 maart 1984) 1, 1-20, aldaar 14-16.

'Kamer steunt regering', *Marinjo* 9 (1984) 1, 1-24, aldaar 7-9.

Brief molukse wijkraad 6 januari 1986 aan woningstichting prins alexander, *Marinjo* 2 (12 februari 1986) 1, 1-16, aldaar 14.

Primaire bronnen gemeentearchief Capelle (1948-1985), VADA Archieven B.V. Nijverdal
Verslag van de bespreking tussen de burgemeester, M.E.A. Poetiray, D. Malawau en L. Makatita.
Gehouden op 30 december 1963. Toegangnr. 1340. Inv. Nr. 3571.

Brief van commissariaat van Ambonezenzorg aan de gemeente Capelle aan den IJssel, 2 maart 1965,
1. Toegangnr. 1340. Inv. Nr. 3571.

Brief burgemeester en wethouders van Capelle aan den IJssel aan de minister van Binnenlandse Zaken t.a.v. directie o.o.o.v./afdeling politie 28 juni 1971. Toegangnr. 1340, Inv. Nr. 4047.

Stukken betreffende ongeregeldheden Zuid-Molukkers in Capelle aan den IJssel 1971-1975, p. 1.
Huisvesting, wijkraad. toegangnr. 1420, inv. Nr. 50.

Advies voor beslissing burgemeester en wethouders. Brief van de ambtenaar in algemene dienst betreft schadeclaim aktie "Ijsseloord". Capelle aan den IJssel 2 februari 1972. toegangnr. 1340. Inv. Nr. 4046.

Brief van de raadsadviseur in Algemene Dienst (Drs. A.J. van Raalte) aan ministerie CRM afdeling repatriëring en ontruiming woonoorden Ambonezen. Tevens belast met de afwikkeling van zaken betreffende het voormalig CAZ. 27 november 1970. toegangnr. 1340, inv. nr. 3999.

Verslag bespreking 25 augustus 1971 inzake knelpunten met betrekking tot de verhuizing van de Molukkers van het woonoord Ijsseloord naar de nieuwe wijk Oostgaarde. Aanwezig de heer Ds. H. de Boer, hoofd afdeling Molukkers van het ministerie CRM, de heer Huisman, hoofd van de afdeling financiën van de afdeling repatriëring en ontruiming woonoorden van het ministerie CRM, de heer G.W.A. van Aanholt, chef van de afdeling algemene zaken van de gemeentelijke sociale dienst, de heer J.C. Edelenbos, administrateur van de gemeentelijke sociale dienst, mevrouw A.M.Th. Langelaan, maatschappelijk werkster van de gemeentelijke sociale dienst. Toegangnr. 1340. Inv. Nr. 3571.

Correspondentie en notulen tussen gemeenteraad, college burgemeester en wethouders en commissie voor de straatnaamgeving, augustus 1971, toegangnr. 1340, inv. nr. 363.

Advies voor beslissing burgemeester en wethouders. Subsidiëring drempelwerkers tbv Molukkers, 5 oktober 1978, toegangnr. 1340, inv. Nr. 3349.

Korte samenvatting bespreking 14 september 1978 subsidiëring Maatschappelijk werker t.b.v. Molukkers, toegangnr. 1340, inv. Nr. 3349.

Bijstand van de politie bij bijzondere gebeurtenissen: Inschakeling ME (Mobiele Eenheid): Rapportage burgermeester van Leeuwen, 1984, 4-6, inv. nr. 2729.

Bijstand van de politie bij bijzondere gebeurtenissen: Inschakeling ME (Mobiele Eenheid): Kritiek Coornhert-Liga in brief naar ministerie van Binnenlandse Zaken, 1984, 1-3, inv. nr. 2729.

Politierapporten

Alle politierapporten komen van het Nationaal Veiligheidsarchief – Inzage dossier Molukse zaken AIVD nr. 11: Ambonese woonoorden Capelle a/d IJssel, tab kamervragen, 1972-1987, 1-65, <http://www.inlichtingendiensten.nl/groepen/moluks11.pdf>.

Logboek Gemeente Politie Capelle a/d IJssel 7 december 1983, CO-nummer: 1704219, Log.nr. BTB 260/83.

Politieverslag Ongeregelde heden in de wijk Oostgaarde 7 maart 1977 ACD 1.316.144, Nr: 77/403, in: 11 Ambonese woonoorden in Capelle ad IJssel tab kamervragen 1972-1987, 1-65, 3.

Politieverslag Ongeregelde heden in de wijk Oostgaarde 7 maart 1977, in: 11 Ambonese woonoorden in Capelle ad IJssel tab kamervragen 1972-1987, 3.

Politieverslag vergadering Zuidmolukse jongeren te Oostgaarde 13 december 1977 ACD 1.363.449, Nr: 77/2307, p.5.

Politieverslag Huurstaking Molukse wijk Oostgaarde 15 november 1978 ACD 1.407.572 nr: 78/3266. P. 17.

Politieverslag BPP-Capelle 15 januari 1981 ACD 1528357 nr.81/29, p. 19.

Politieverslag Huurkwestie Molukse wijk Capelle geschreven 27 februari 1984 ACD 1719378, BO 204512, 1-65, pp. 46.

Politieverslag 13-5-1983 Molukse wijk Capelle 31 mei 1983 ACD 1675606 nr.83/1421, p. 23.

Politieverslag Molukse Wijk Capelle 16 juni 1983 ACD 1675606 nr.83/1891, p. 20.

Politieverslag verneming 18-7-1983 Molukse Wijk Capelle- Huurkwestie, 23 august 1983 ACD 1687562 nr. onbekend, p. 24.

Politieverslag Huuractie in Capelle, geschreven 29 november 1983, ACD 1704056. BO 202 480

Politierapport Huurkwestie Molukse wijk Capelle a.d. IJssel geschreven 29 november 1983 ACD 1704051. BO 202475

Huurkwestie Capelle rapport geschreven op 29 nov. 1983 ACD 1704047 BO: 202471

Politieverslag Vergadering in Capelle. Geschreven 2 februari 1984, ACD 1713727, BO 203895. 1-65, pp. 44.

Politieverslag Capelse huuractie, geschreven 16 maart 1984, ACD 1721506, BO 204943, 1-65, pp. 49.

Politieverslag Huurkwestie Molukse wijk Capelle, geschreven 27 februar 1984, ACD 1719378, BO 204512. 1-65, pp. 46.

Primaire bronnen overig

IWM, Inspraaknota *knelpunten tussen de Nederlandse overheid en de Molukse minderheid* (Utrecht, 1978)

Commissie Verwey-Jonker, *Ambonezen in Nederland* (Den Haag, 1959)

Actiecomité Capelle aan den IJssel, *Protestnota Dewan Capelle* (Capelle aan den IJssel, Juni 1983)

Brief actie-komitee Vak G Wijk Oostgaarde aan De Regering van het Koninkrijk der Nederlanden, p/a/ de Minister-President, 24 februari 1984. Nummer A/K: 047/84. Onderwerp: verzoek. 1—2. Pp. 2. Nationaal Veiligheidsarchief – Inzage dossier Molukse zaken AIVD nr. 11: Ambonese woonoorden Capelle a/d IJssel, tab kamervragen, 1972-1987, 1-65, p. 52.
<http://www.inlichtingendiensten.nl/groepen/moluks11.pdf>.

Overeenstemming in huurconflict Molukkers Capelle aan den IJssel, Persbericht ministerie van Buitenlandse Zaken. Afdeling voorlichting, persberichtnr. L530. 30 juli 1984. Nationaal Veiligheidsarchief – Inzage dossier Molukse zaken AIVD nr. 11: Ambonese woonoorden Capelle a/d IJssel, tab kamervragen, 1972-1987, 1-65, p. 60.
<http://www.inlichtingendiensten.nl/groepen/moluks11.pdf>.

Literatuur

Bruquetas-Callejo, Maria, Blanca Garcés-Mascareñas, Rinus Penninx en Peter Scholten, 'Policymaking related to immigration and integration. The Dutch Case', IMISCOE Country Report(2007) 4.

Manuhutu, Wim en Henk Smeets (red.), *Tijdelijk verblijf. De opvang van Molukkers in Nederland 1951*. (Utrecht 1991)

Smeets, Henk en Fridus Steijlen, *In Nederland gebleven* (Amsterdam 2006)

Smeets, Henk, *Lunetten, kroniek van een failliet beleid* (Vught 1997)

Steijlen, Fridus, *RMS Moluks Nationalisme in Nederland 1951-1994. Van ideaal tot symbool* (Amsterdam 1996)

Steijlen, Fridus, 'Molukkers in Nederland, een sociale geschiedenis van uitersten', in: *Integratie, Historisch Tijdschrift Groniek* 208 (2015) 9, 219-235.

Steijlen, Fridus, 'Shifting to the core of the ethno-cultural position, Moluccan camps and wijken revisited'in: A. Heelsum en B. Garcés-Mascareñas (red.), *Migration and integration research; Filling in Penninx's heuristic model* (Amsterdam, 2013),152-168, 157.

Tuankotta, Theo, *Peringatan 40 tahun orang2 Maluku di Capelle a/d IJssel = Molukkers 40 jaar in Capelle a/d IJssel* (Den Haag, 1998)